

Fylogeneze a diverzita vyšších rostlin

Bazální jednoděložné; liliidní linie

Petr Bureš

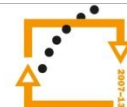
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

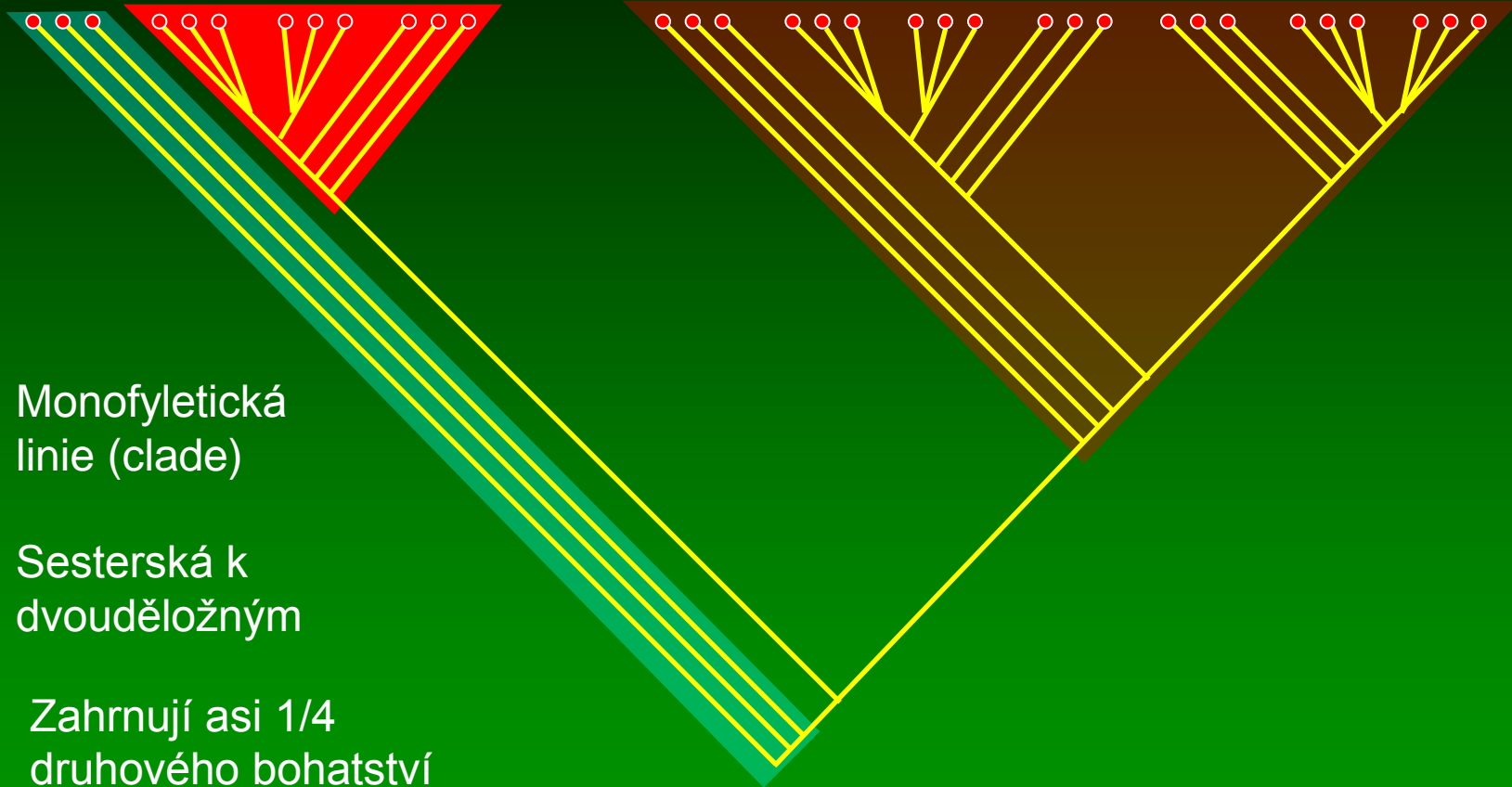
INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Monocotyledonae jednoděložné rostliny

Jednoděložné

Bazální
krytosemenné

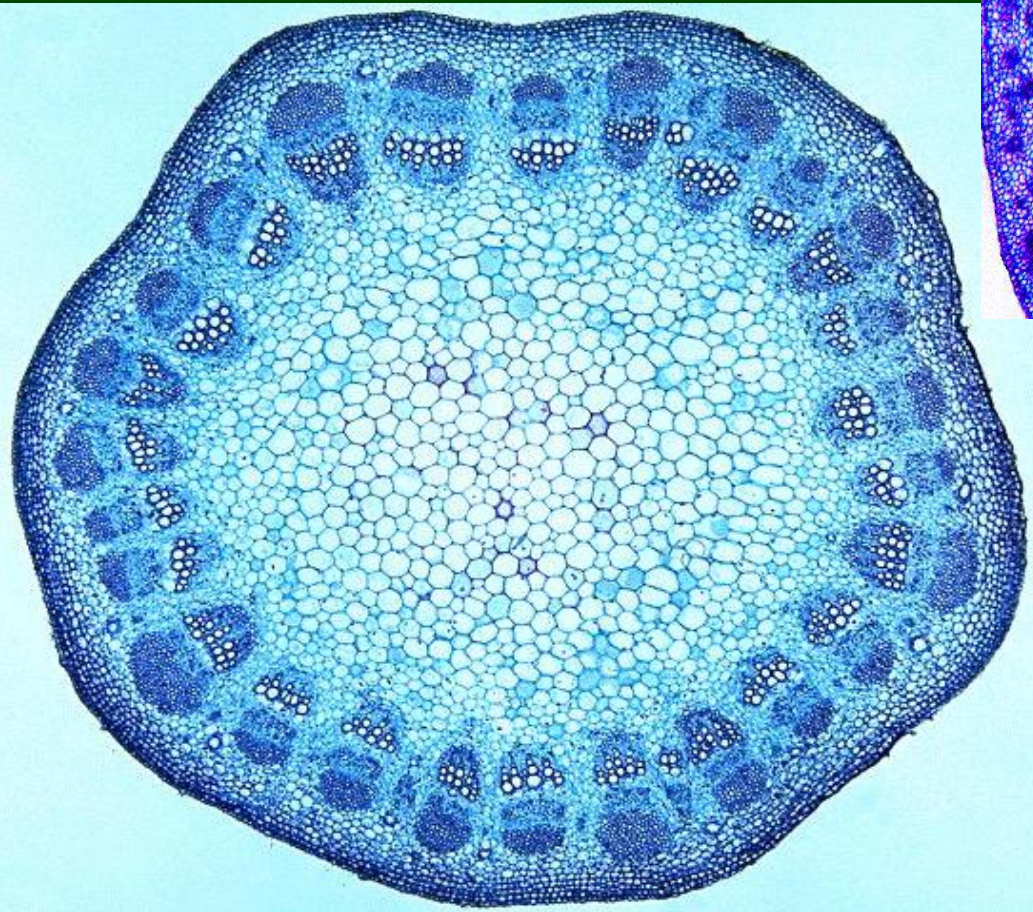
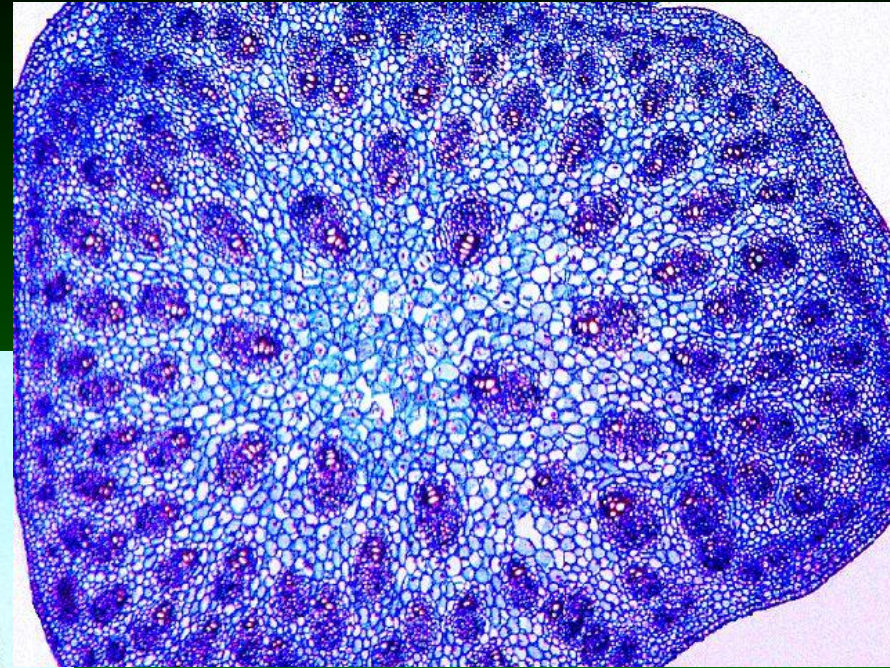
Monofyletická
linie (clade)

Sesterská k
dvouděložným

Zahrnují asi 1/4
druhového bohatství
kvetoucích rostlin
v celkem asi 103 čeledích

	<i>bazální krytosemenné</i>	<i>jednoděložné</i>	<i>dvouděložné</i>
pyl	monokolpátní	monokolpátní	trikolpátní
okvěti	často nerozlišené	často nerozlišené	většinou rozlišené
čepel listů	jednoduchá, celistvá	jednoduchá, celistvá	jednoduchá i členěná
žilnatina listová	často jednoduše zpeřená	obloukovitě souběžná nebo rovnoběžná	dlanitá nebo složitě zpeřená
dělohy	2 (vzácně 1)	1	2
stonkové cévní svazky	eustélé, vzácně ataktostélé	ataktostélé	eustélé
řapík listů	ano	často bez	ano
hlavní kořen	vytrvává	zaniká, nahrazen adventivními	vytrvává
habitus	většinou dřeviny	většinou byliny	byliny i dřeviny
četnost květů	polymerické nebo trimerické	trimerické	tetra- a pentamerické
xylem	homo i heteroxylární	většinou heteroxylární	heteroxylární
perforace trachejí	schodovitá	jednoduchá	jednoduchá
souměrnost květů	většinou aktinomorfni	aktinomorfni i zygomorfni	aktinomorfni i zygomorfni
květy	acyklické nebo spirocyklické	cyklické	cyklické
rozšíření	tropy	různé	různé

Cévní svazky stonku bez kambia, kolaterální, na průřezu roztroušené po celé ploše řezu (ataktostélé). →

Naproti tomu u dvouděložných zpravidla s kambiem a eustélického uspořádání ←

Ztráta eustelie nastala patrně druhotně - zřejmě u předka jednoděložných vázaného na vodní prostředí

Habitus převážně bylinný; Pokud mají charakter dřevin, tloustnou atypicky a nemají letokruhy

Yucca treculeana, Agavaceae

Dracaena draco, Asparagaceae

Cocos nucifera, Arecaceae

Tloustnou periferně díky trvalé aktivitě meristému
primární kůry

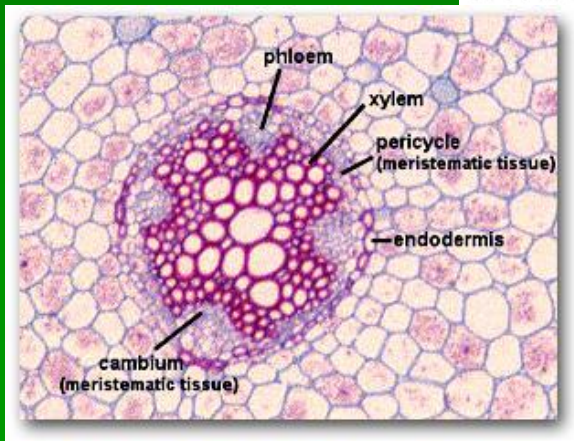
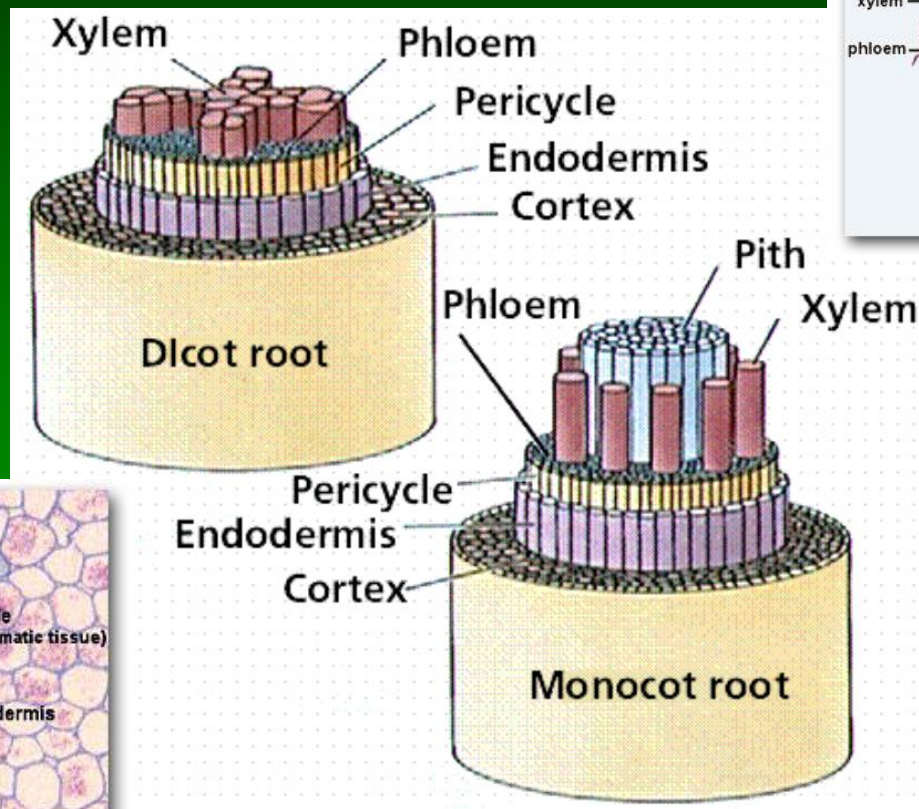
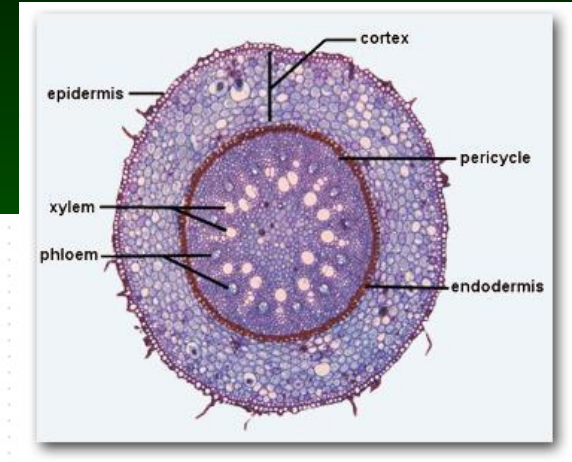
Tloustnou difúzně dělením
buněk stonkového
parenchymu

Hlavní kořen záhy po vyklíčení zakrní a jeho funkci přeberou kořeny adventivní, tvořící se z nejspodnějších internodií.

Cévní svazky kořene

jednoděložné - xylemové svazky zpravidla v kruhu + centrální dřeň
 dvouděložné - radiálně uspořádaný xylem

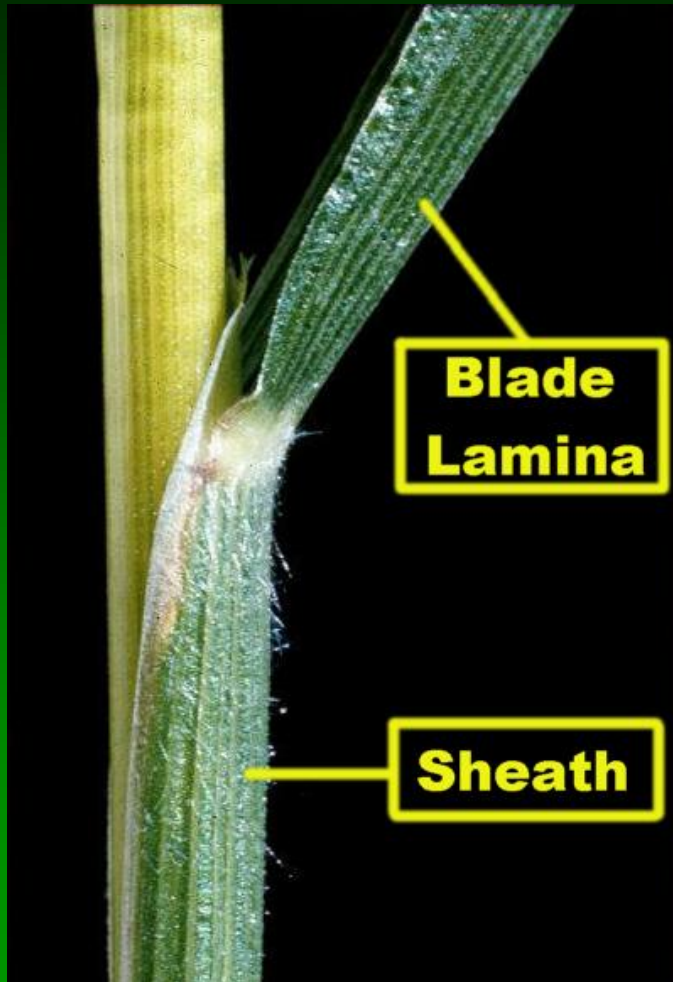

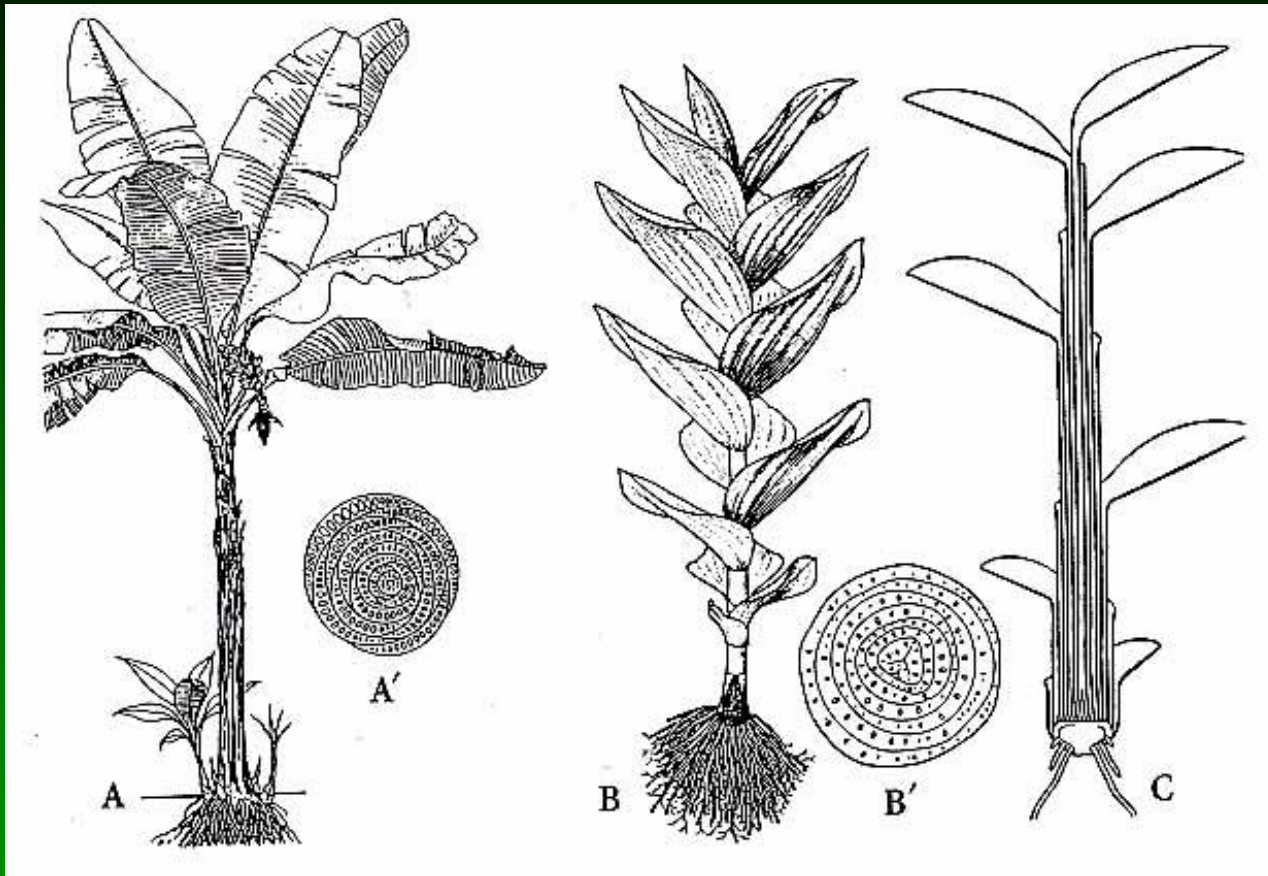
Lodyha se mimo
květenství zpravidla
nevětví.

Listy obvykle jednoduché, celokrajné, s rovnoběžnou žilnatinou, bez palistů, často bez řapíku, ale s vyvinutou pochvou.

Pochvy listů mohou tvořit pseudostonek

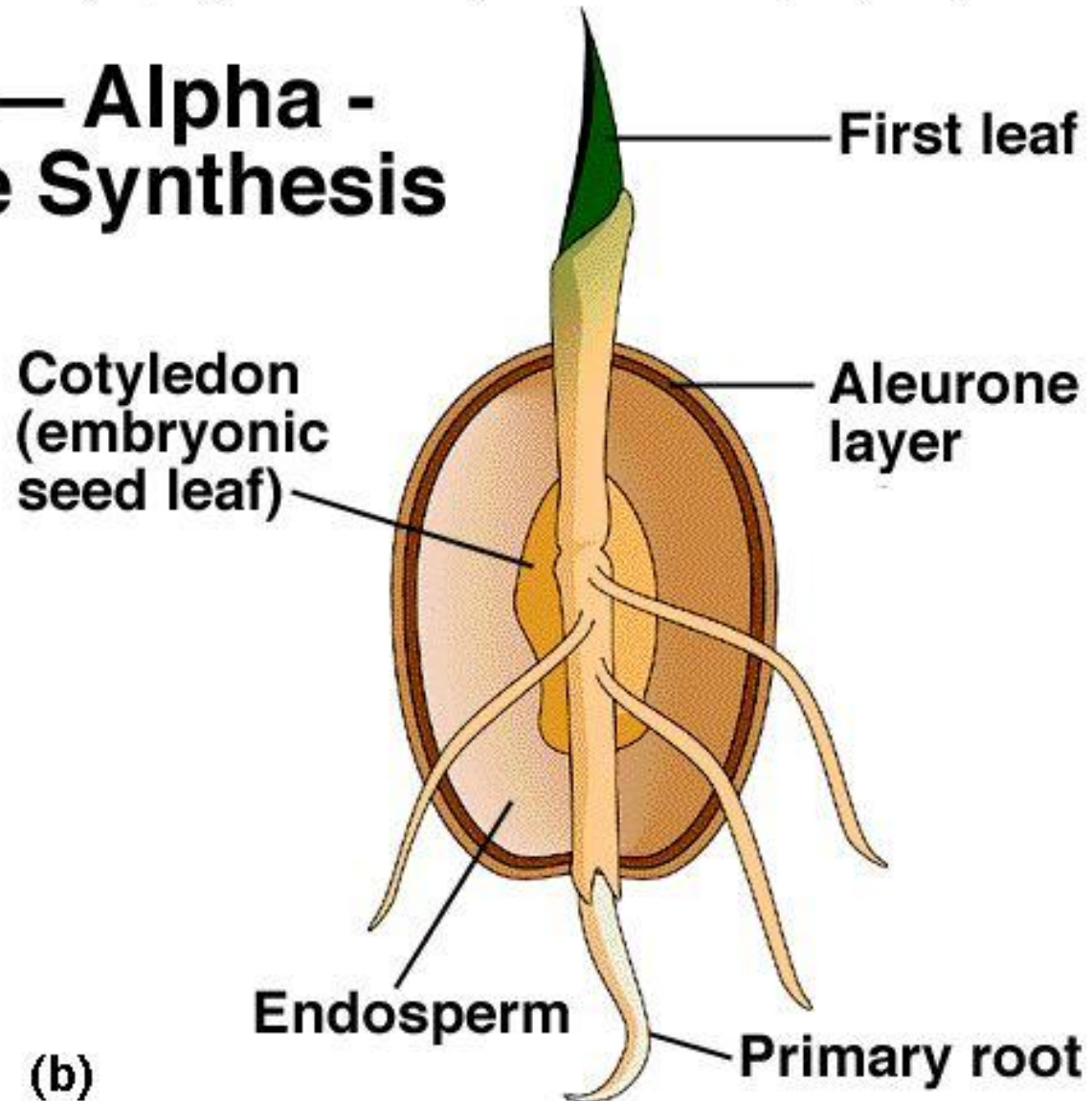
Květy nejčastěji 3četné, zpravidla s nerozlišenými květními obaly (nejčastěji P 3+3, A 3+3, G 3).

Semena klíčí jedinou dělohou

Randy Moore, Dennis Clark, Darrel Vodopich, Botany Visual Resource Library © 1998 The McGraw-Hill Companies, Inc. All rights reserved.

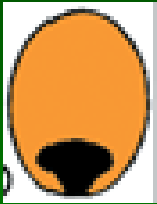
Barley – Alpha - amylase Synthesis

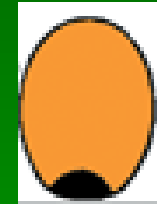
Endosperm dobře vyvinutý, Embryo:

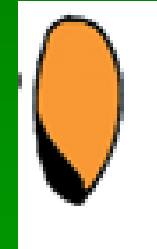
drobnější přímé: *Liliaceae*, *Amaryllidaceae*

hlavaté bazální: *Cyperaceae*, *Commelinaceae*

široké bazální: *Juncaceae*

boční: *Poaceae*

nebo

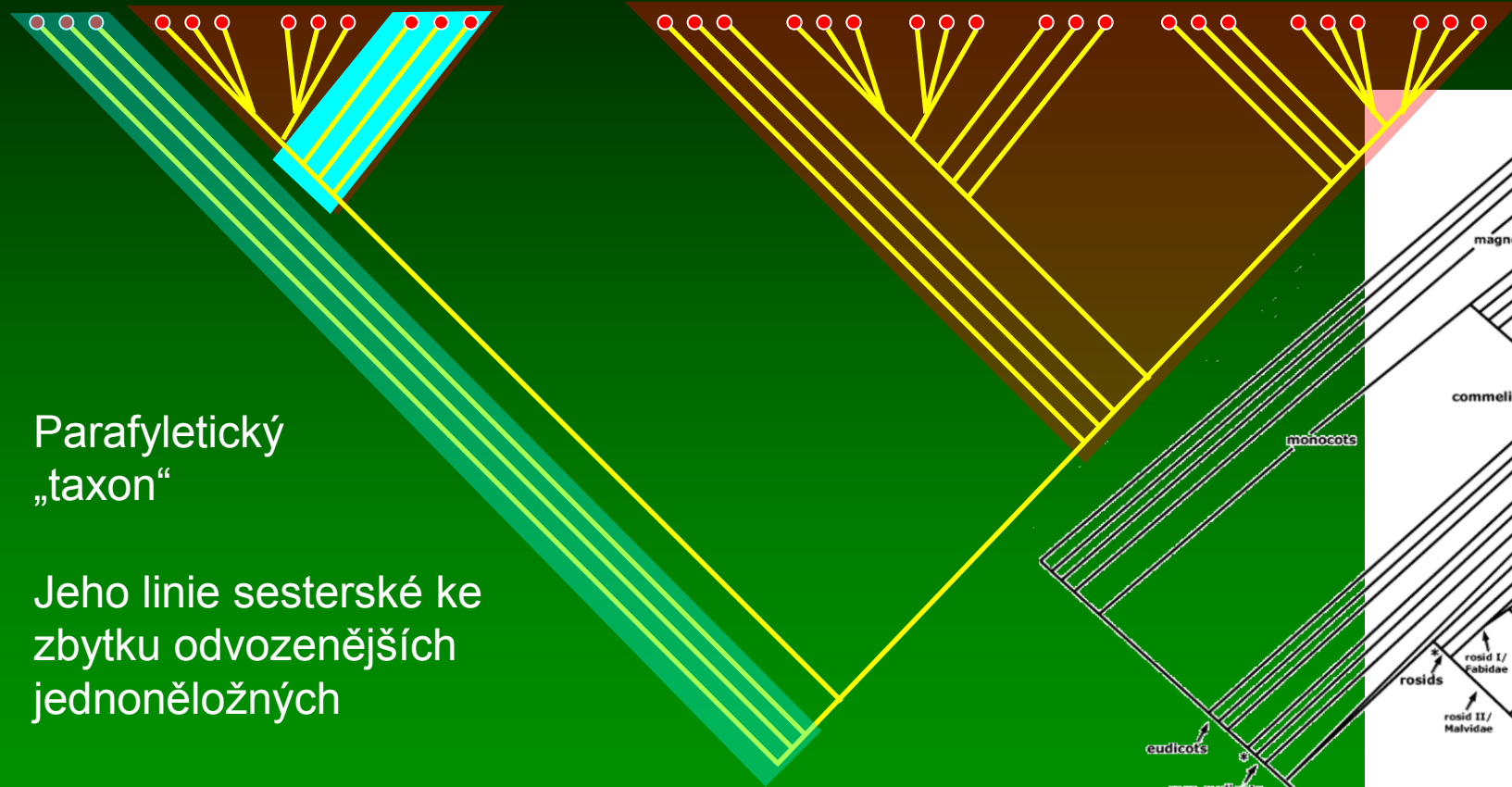
semena druhotně redukovaná: *Orchidaceae*

Bazální jednoděložné

Bazální
krytosemenné

Jednoděložné

Dvouděložné

Parafyletický
„taxon“

Jeho linie sesterské ke
zbytku odvozenějších
jednoděložných

Zahrnují 5 řádů, z toho 2 důležité: *Acorales* a *Alismatales*

- Amborellales
- Nymphaeales
- Austrobaileyales
- Chloranthales
- Magnoliales
- Laurales
- Canellales
- Piperales
- Acorales
- Alismatales
- Petrosaviales
- Dioscoreales
- Pandanales
- Liliales
- Asparagales
- Unplaced
- Arecales
- Poales
- Commelinales
- Zingiberales
- monocots
- Ceratophyllales
- Ranunculales
- Sabiaceae
- Proteales
- Trochodendrales
- Buxales
- Gunnerales
- Dilleniaceae
- Saxifragales
- Vitales
- Zygophyllales
- Celastrales
- Oxalidales
- Malpighiales
- Fabales
- Rosales
- Cucurbitales
- Fagales
- Geraniales
- Myrtales
- Crossosomatales
- Picramniales
- Sapindales
- Huerteales
- Malvales
- Brassicales
- Santales
- Cerberidopsidales
- Caryophyllales
- Cornales
- Ericales
- Unplaced
- Garryales
- Gentianales
- Solanales
- Boraginales
- Lamiales
- asterid I
- Aquifoliales
- Asterales
- Escalloniales
- Bruniales
- Apiales
- Paracryphiales
- Dipsacales
- asterid II
- rosids
- rosid I/
Fabidae
- rosid II/
Malvidae
- eudicots
- core eudicots

1. řád *Acorales* s jedinou čeledí *Acoraceae*

sesterská bazální linie k ostatním jednoděložným

Jediný rod *Acorus*; jen 2 druhy ve východní Asii. U nás zdomácnělý puškvorec obecný (*Acorus calamus*). V Evropě jej vysadil poprvé ve Vídni 1574 Carolus Clusius.

Bahenní byliny s tlustým oddenkem.

Listy – bez řapíku, unifaciální, mečovité, s rovnoběžnou žilnatinou vyrůstají z oddenku dvouřadě

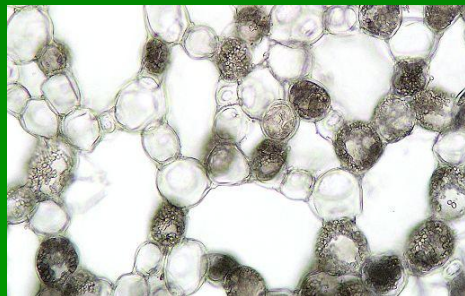
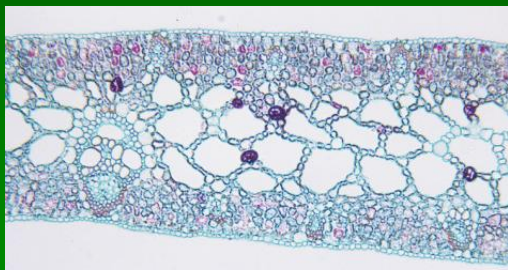
Stvoly – 3hranné ploché, nesou šikmo odstávající palici drobných zelenavých květů.

Listen podpírající palici plochý, takže je jakoby pokračováním stvolu.

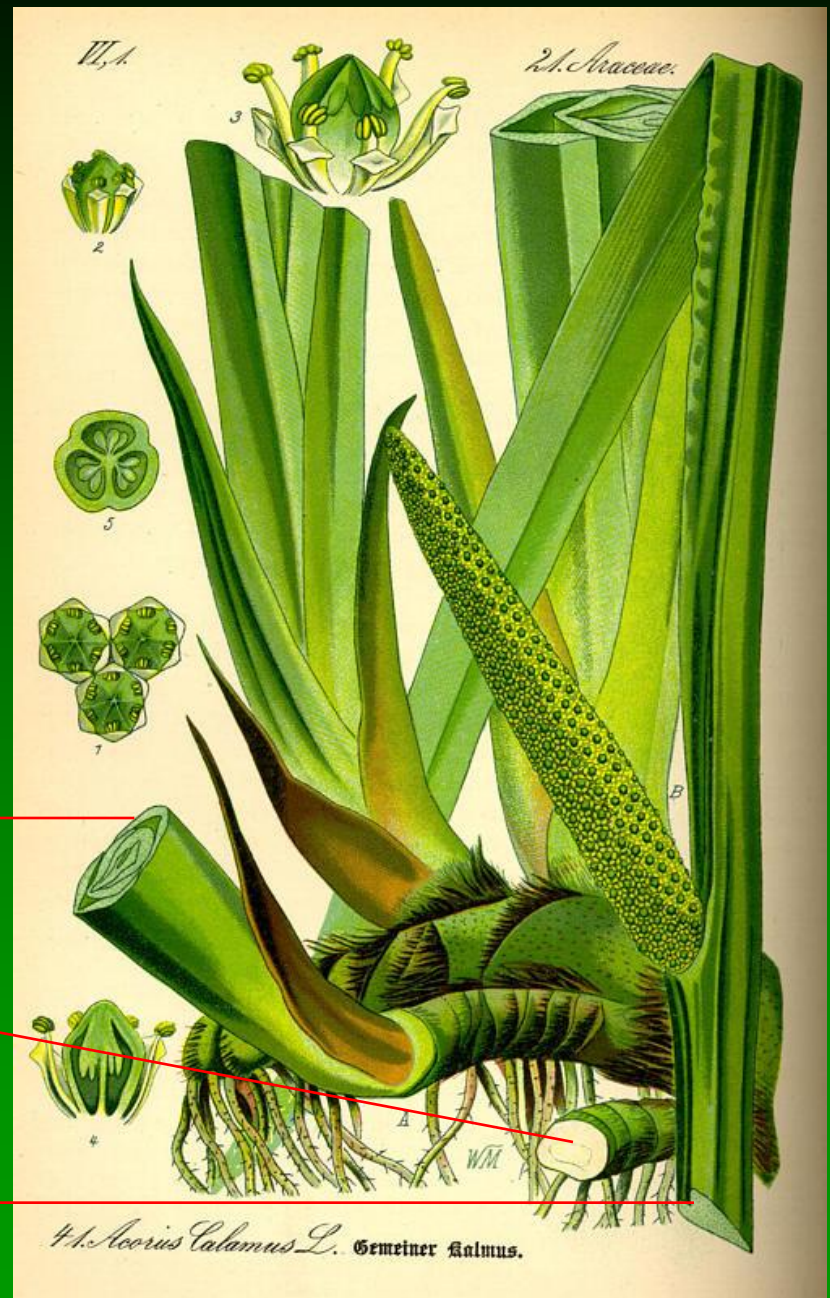
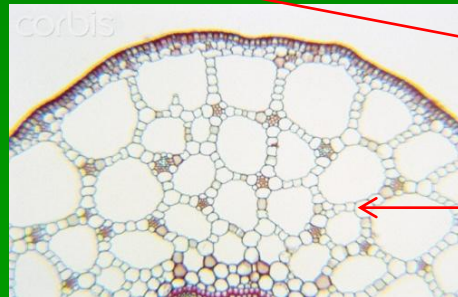

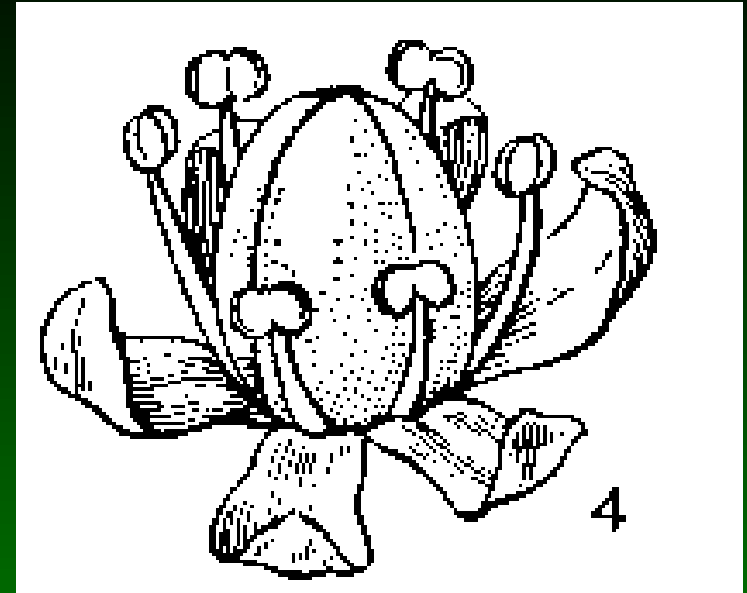
Bahenní byliny s tlustým oddenkem.

- pletiva stonku a listů s aerenchymem
- siličné buňky s éterickými oleji (celá rostlina aromatická)
- nemají rafidy CaCO_3 jako Araceae
- schodovité tracheje v kořenech i oddenku

v buňkách oddenkového aerenchymu zásobní škrobová zrna

Květy - drobné, oboupohlavné,

P 3+3,

A 3+3,

G (3)

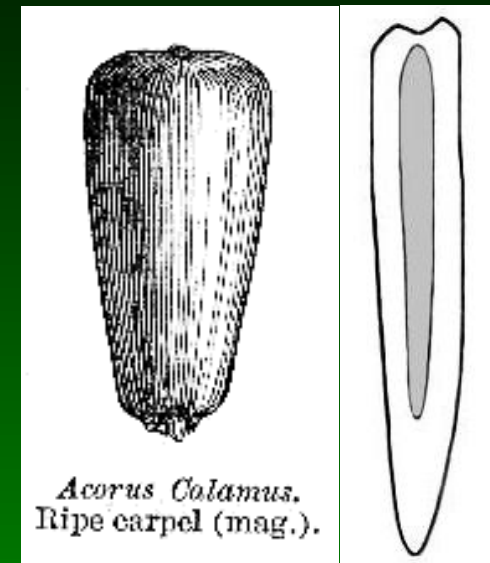
- bez čnělky

- placentace axilární

Plody – něco mezi tobolkou a bobulí

- v Evropě plody nemá (sterilní triploidní populace šíří se úlomky oddenku),
- v Americe a V Asii diploidní/tetraploidní - plodný.

Semena – protáhlá, Embryo – přímé, Endosperm vyvinutý

Čeď vytvořena až na základě molekulárního studia původně byly puškvorce řazeny do čel. *Araceae*

2. řád *Alismatales*

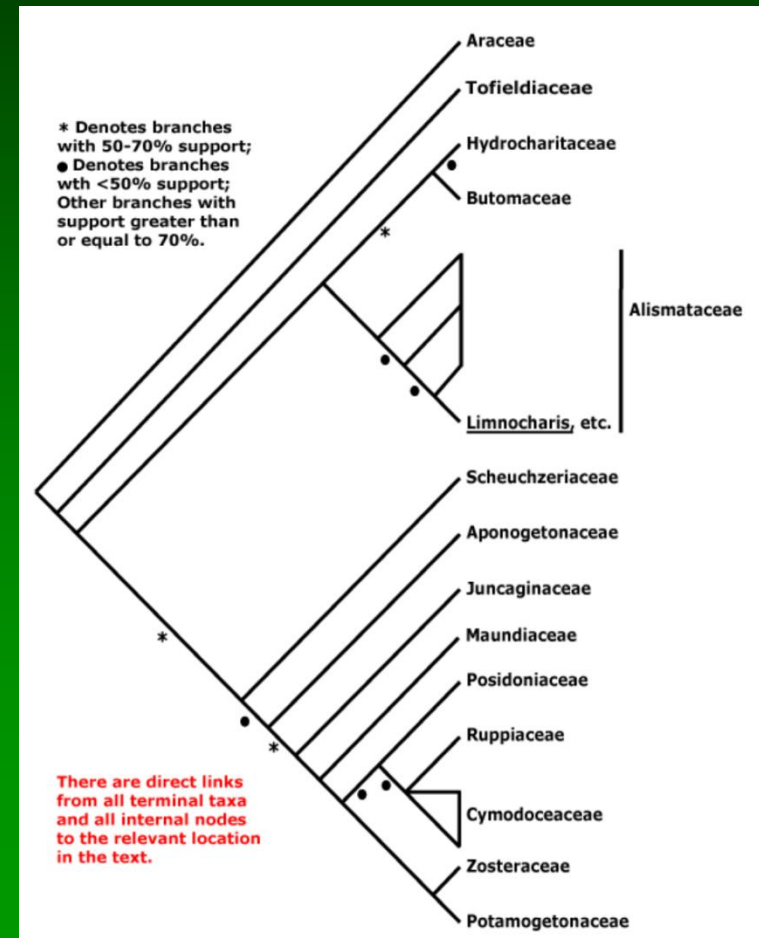

Řád *Alismatales* – 14 čeledí, z toho důležité *Araceae* a *Alismataceae*

- byliny
- tracheje - většinou jen v kořenech
- listy – často dlanitá nebo zpeřená žilnatina,
  - často řapíky
- květy - většinou malé,
  - v hroznech nebo klasech,
  - s volnými, někdy rozlišenými obaly
- gyneceum - někdy apokarpní

U nás pak ještě:

Tofieldiaceae,
Hydrocharitaceae,
Butomaceae,
Scheuchzeriaceae,
Juncaginaceae,
Potamogetonaceae

Araceae – árónovité

Většinou vytrvalé byliny, někdy epifyty, liány nebo plovoucí vodní rostliny

120/4100 - převážně v tropech, vzácně i ve studených pásmech.

U nás - 4/7 (*Calla*, *Arum*, *Lemna*, *Spirodella*)

Listy - bifaciální, střídavé nebo v
růžici,

- řapíkaté,

řapíky – s pochvami

žilnatina – často zpeřená nebo dlanitá

čepel – často srdčitá nebo střelovitá

Calla palustris

2010 © Peter M. Dziuk

Arum

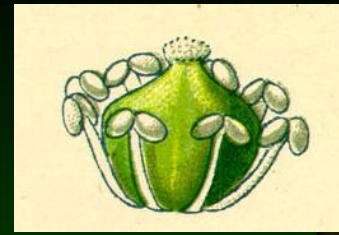

Květy - drobné, přisedlé, často jednopohlavné (květenství oboupohlavné), s redukovanými obaly;

Tyčinky - zpravidla 3+3, často srostlé v synandrium;

Gyneceum - obvykle (3), synkarpní nebo pseudomonomerní;

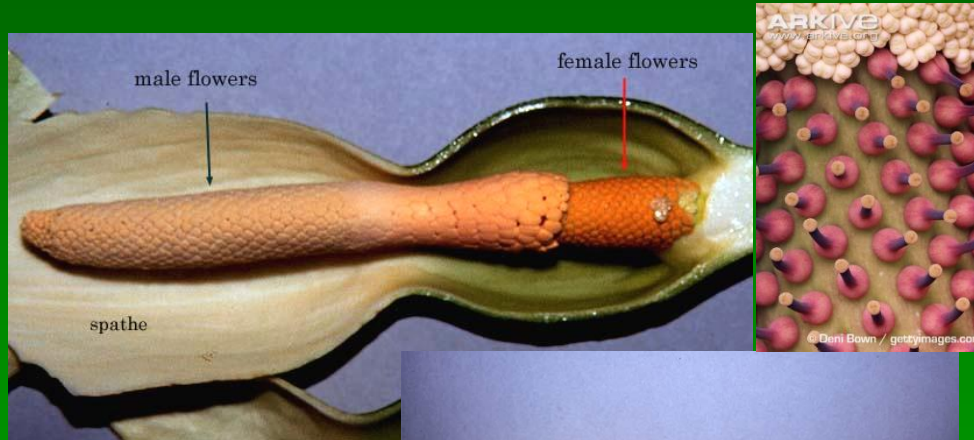
Semeník - svrchní nebo ponořený do palice.

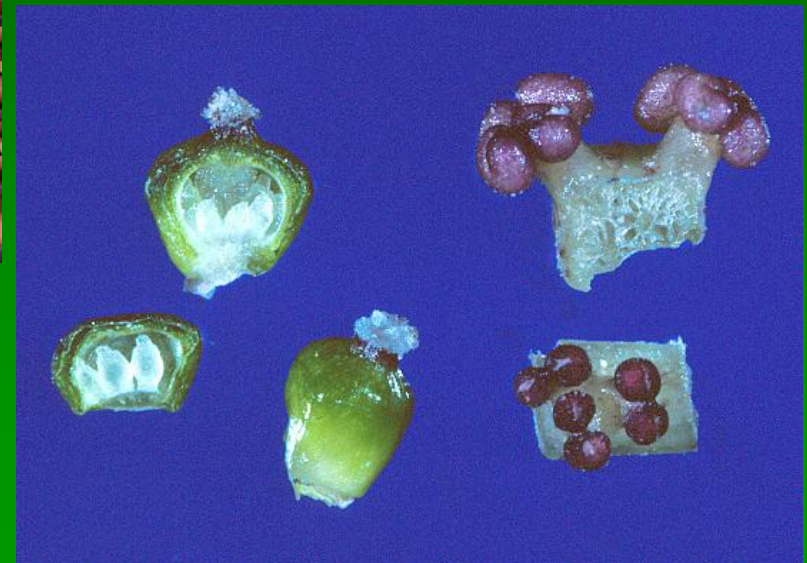
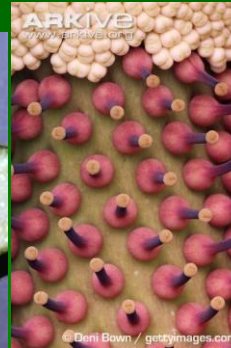
Calla palustris

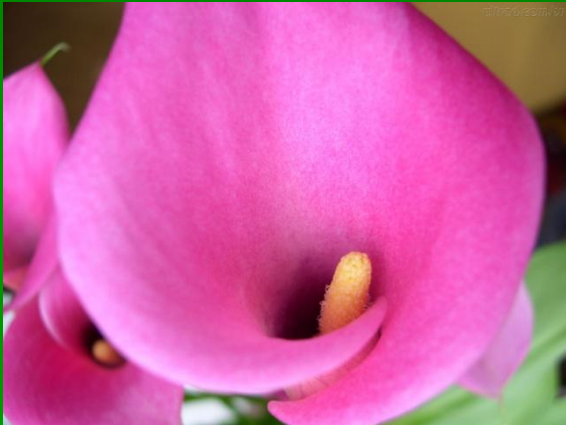
2010 © Peter M. Dziuk

Alocasia sp.

květenství palice, podepřené
toulcovitým listenem (spatha) pestrých
barev

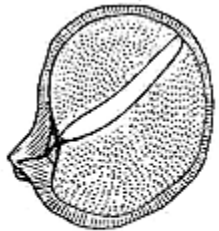
květenství termogenní - je schopné metabolicky se ohřívat nebo udržovat optimální teplotu – uvolňování látek lákajících hmyz

opelení entomogamní – často brouky nebo mouchami

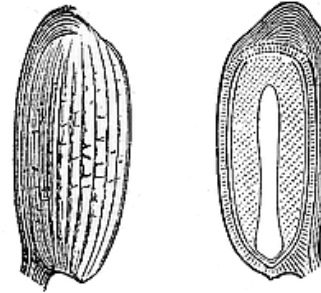

Plody - bobule nebo nažky

Semena – s přímým embryem

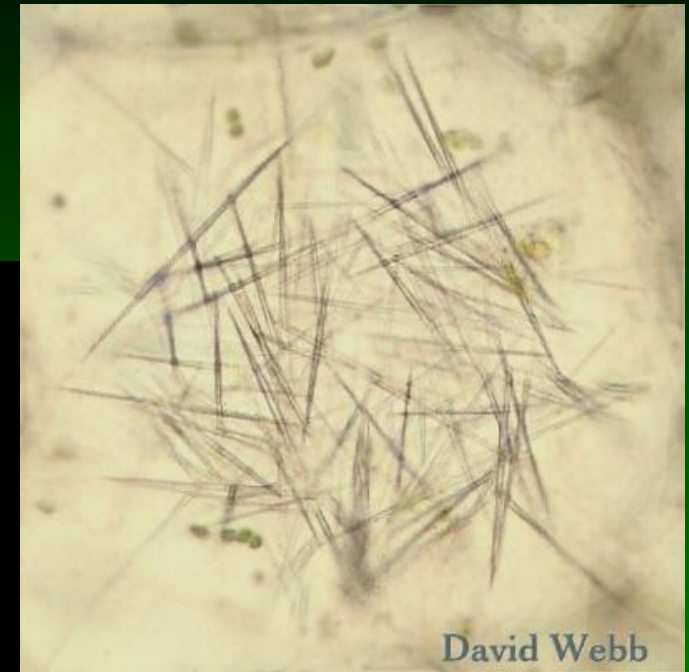
Arum.
Seed cut vertically
(mag.).

Calla.
Seed, entire and cut vertically
(mag.).

V buňkách často **rafidy** (= jehlicovité krystaly) šťavelanu vápenatého, které mohou při požití způsobit otoky

a nebo dokonce zadušení (*Dieffenbachia*).

Ochrana proti herbivorům – jen minimálně jsou *Araceae* konzumovány housenkami

V ČR vzácně jedovatý d'áblík bahenní (*Calla palustris*) – oddenek dříve sbírán pod jménem *radix Dracunculi palustris* proti zmijímu uštknutí a prostředek pro pocení. Chutná ostře a palčivě

rafidy šťavelanu vápenatého

V minulosti ve Skandinávii sušený a mletý oddenek zbavován vyplavováním palčivé a hořké chuti a v době hladomorů byl používán jako přísada do obilné mouky

lesní druhy rodů árón (*Arum*) – á. plamatý (*A. maculatum*) – Čechy /
 árón východní (*A. italicum*) – Morava a Slovensko.

Jedovaté hlízy dříve sušeny a ovařením či pražením zbavovány jedovatosti a
 palčivé chuti. Semleté se v dobách hladomorů přidávaly do obilné mouky.

rafidy šťavelanu vápenatého

Arum maculatum

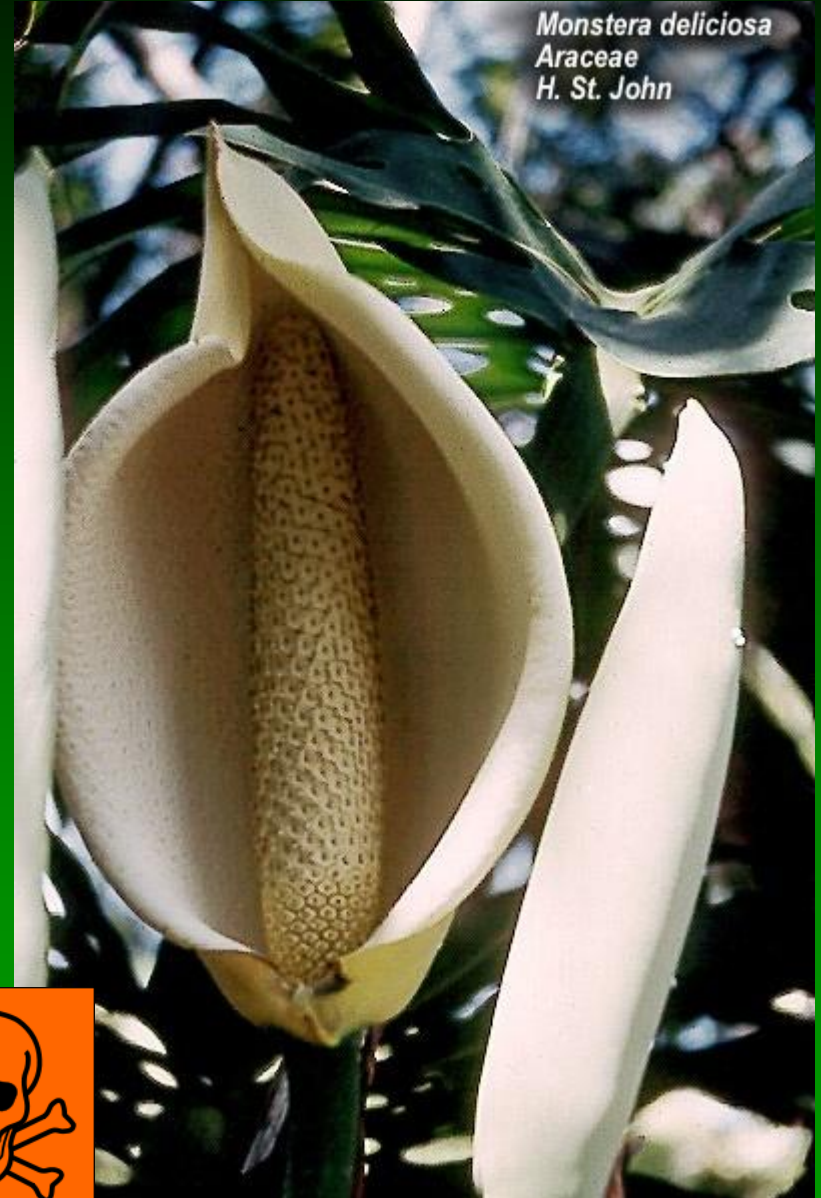

Mnohé americké tropické druhy jsou často pěstované jako okrasné v květináčích – pro ozdobné, většinou červené, toulce se pěstují druhy rodu *Anthurium* (chvostokvět),

rafidy
šřavelanu
vápenatého

pro ozdobné děrované listy se pěstují druhy rodu *Monstera*,

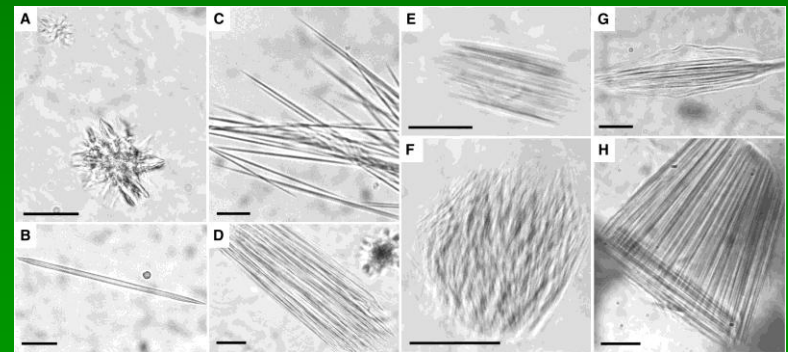
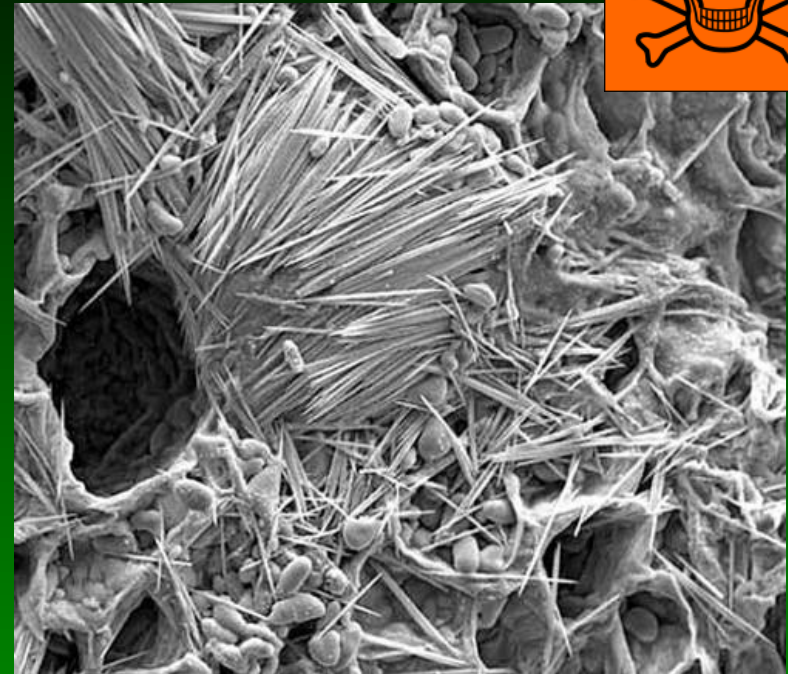
rafidy šťavelanu vápenatého

pro okrasné listy se dnes pěstuje i *Alocasia amazonica*

rafidy šřavelanu vápenatého

Dieffenbachia okrasné listy obsahují nebezpečné oxalátové raphidy

opravdu nenáročnou pokojovkou je *Epipremnum aureum* (lidově potos) s často panašovanými listy

rafidy šřavelanu vápenatého

často se pěstují i druhy rodu *Spatiphyllum* (lopatkovec)

rafidy šťavelanu vápenatého

Palice *Amorphophalus titanum*
ze Sumatry dlouhá až 2 m =
jedno z největších / nejtěžších
květenství

Vydává silný mrtvolný zápach =
opylovači masařky

Podčel. *Lemnoideae* – okřehkové

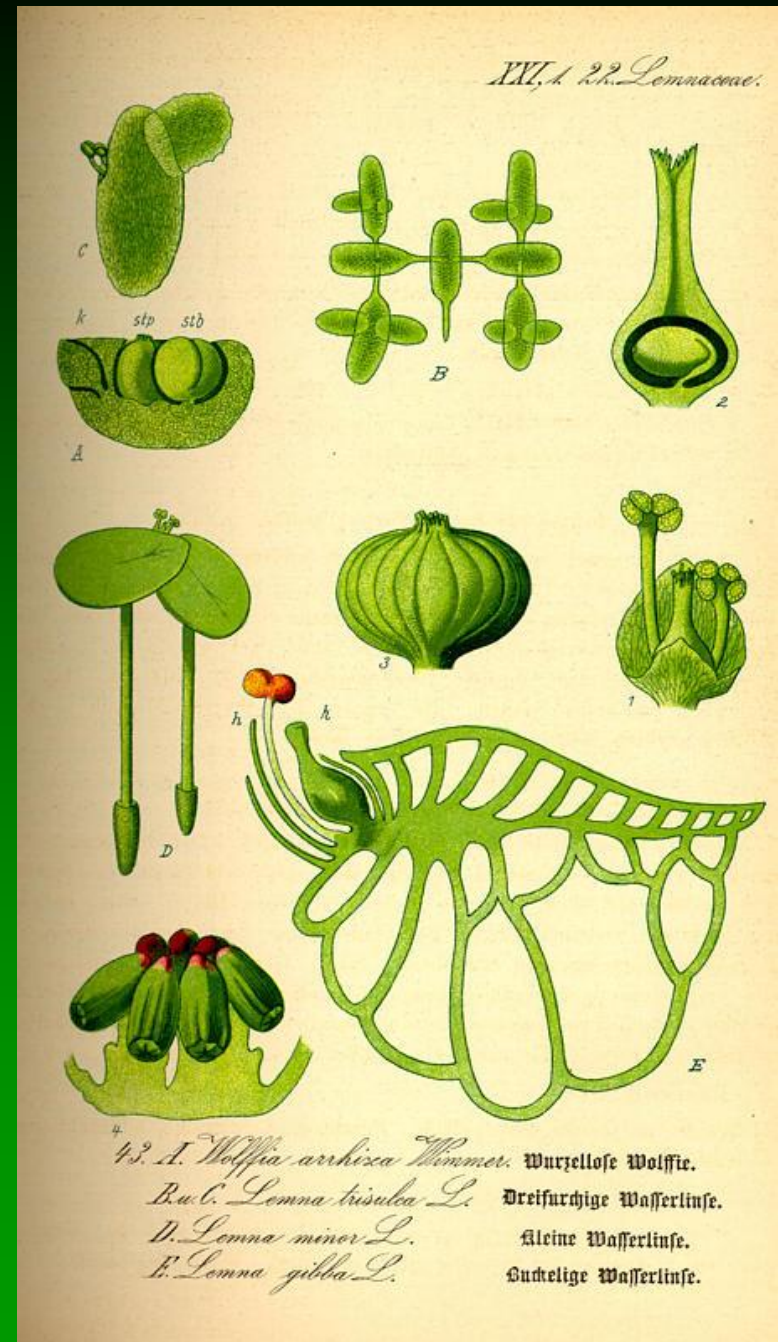
vzplývavé vodní byliny s velmi redukovaným tělem, tvořeným články plochého stonku.

intenzivně se množí vegetativně, kvetou jen velmi vzácně

6/43

kosmopolitně rozšířené;

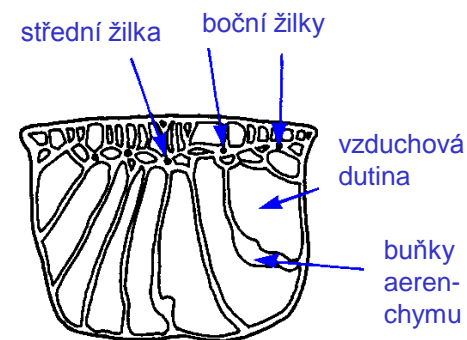
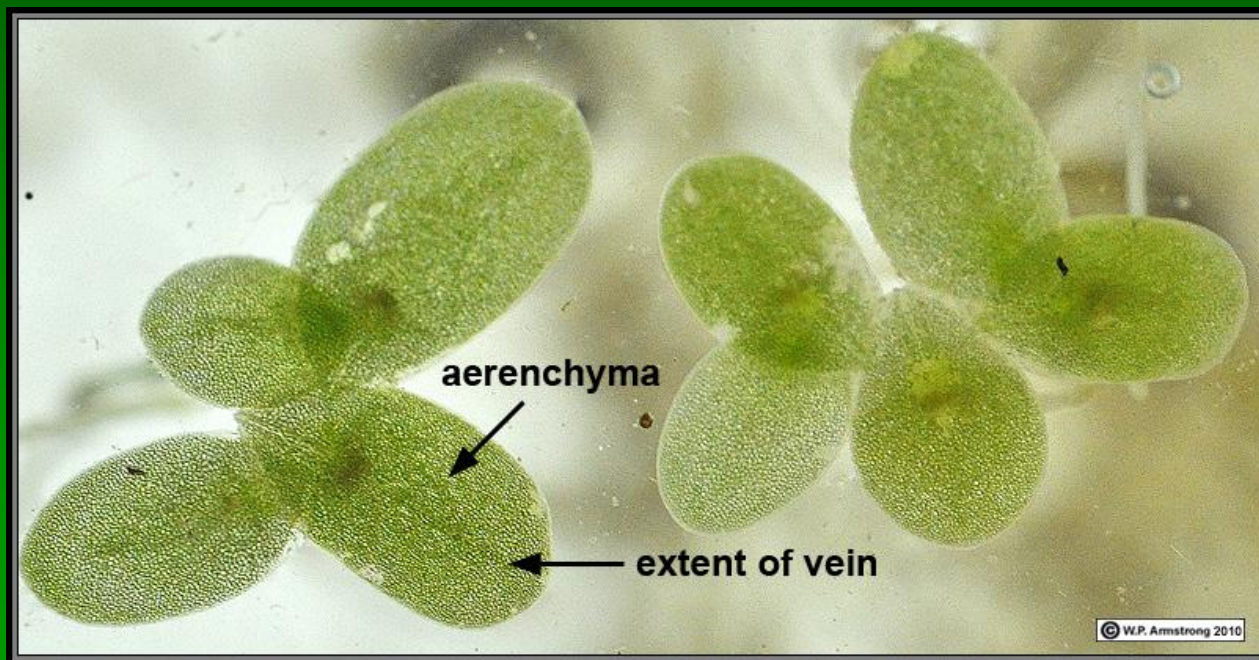
u nás 2/4 – okřehek (*Lemna*) a závitka (*Spirodella*)

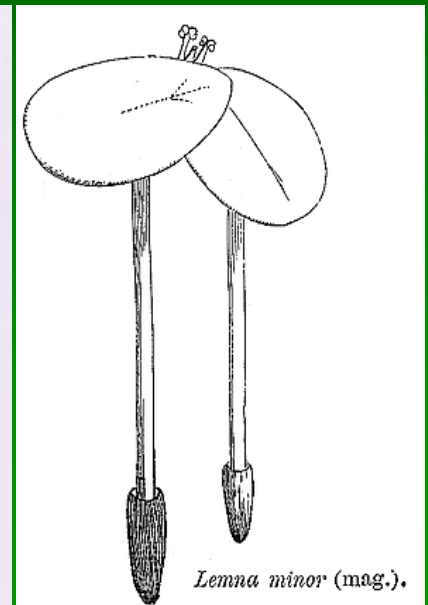
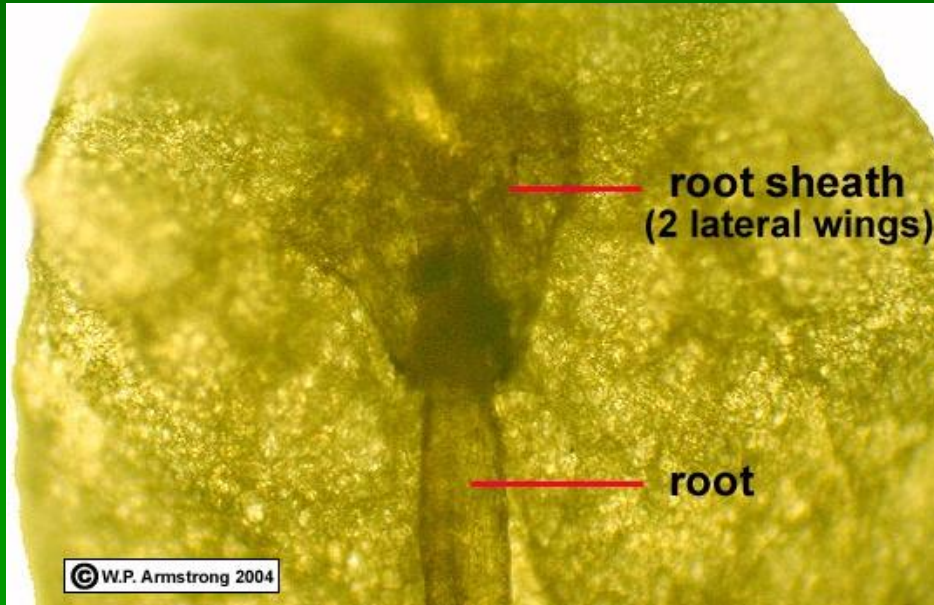
Rostlinu tvoří lodyžní články

- s několika souběžnými nebo bez cévních svazků,
- uvnitř s aerenchymem

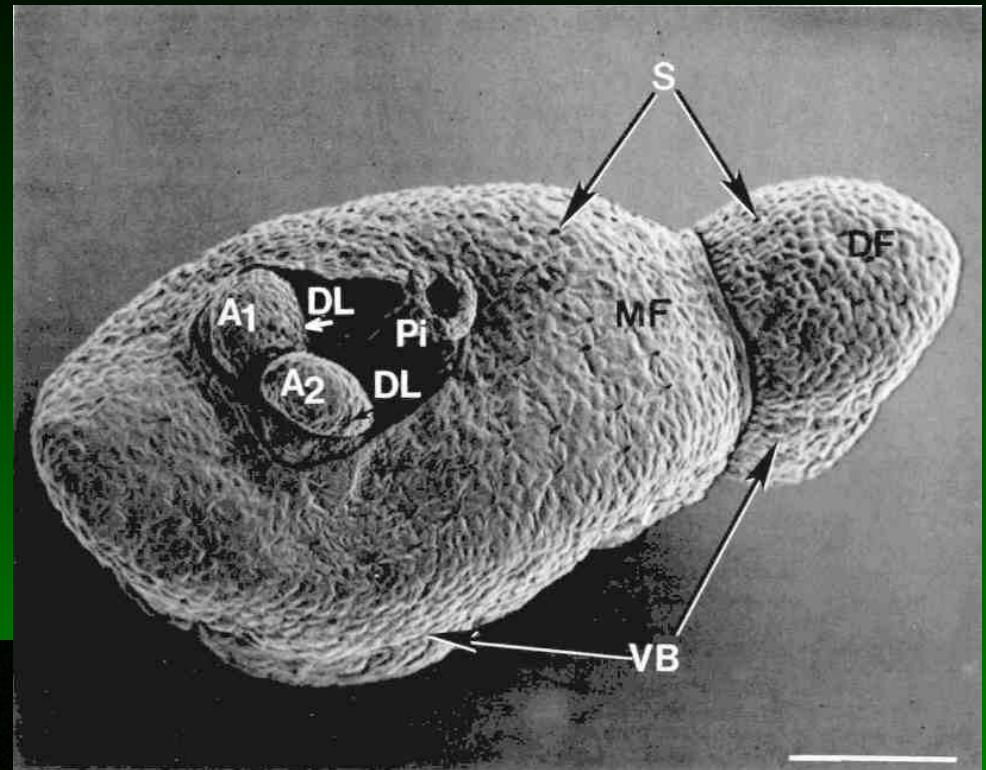
Kořeny - někdy chybí,

- nemají rhizoidy (absorpční funkci má spodní strana článků)
- báze chráněna pochvitě uspořádanými šupinami
- konec chráněn náprstkovitou čepičkou
- brání převrácení článku
- jsou lepkavé – epizoochorie

Květy - miniaturní,

- jednopohlavné,
- bezobalné,
- skládají květenství tvořené 1-2 samčími květy (tyčinkami) a 1 samičím květem (pestíkem), v dutince na svrchní straně lodyžních článků.

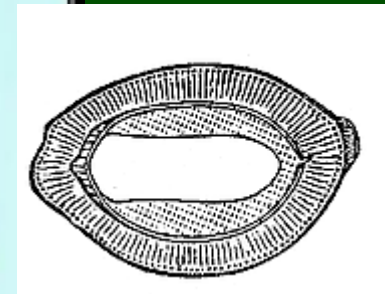
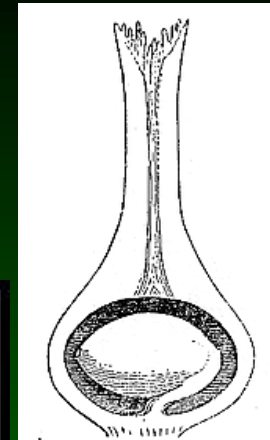

G1 svrchní

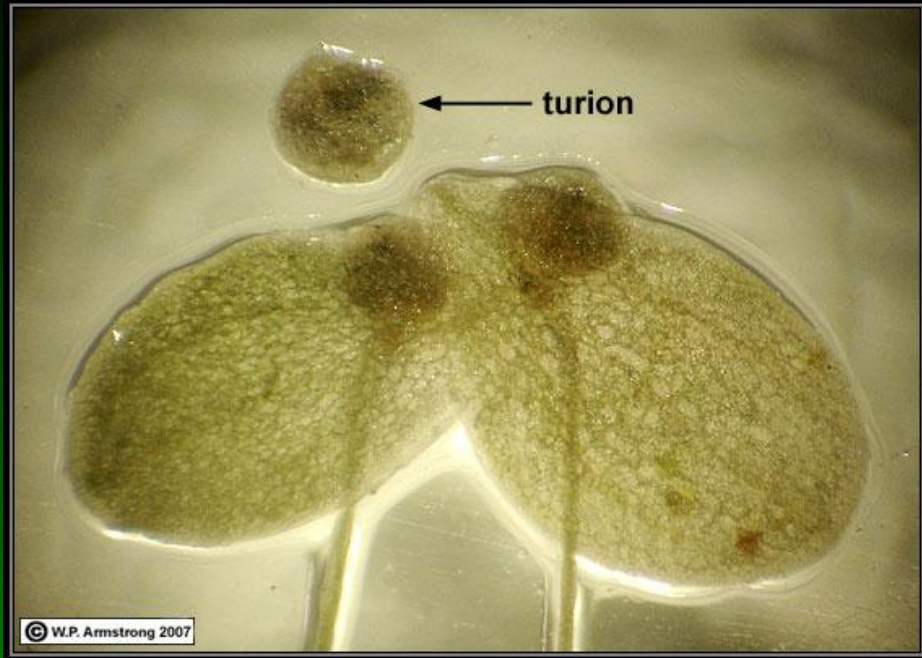
(někdy květenství okřehků interpretováno jako jeden květ s jedním pestíkem a dvěma tyčinkami)

Semeník jednopouzdrý, nejčastěji s 1 vajíčkem
Plod nažka / embryo přímé

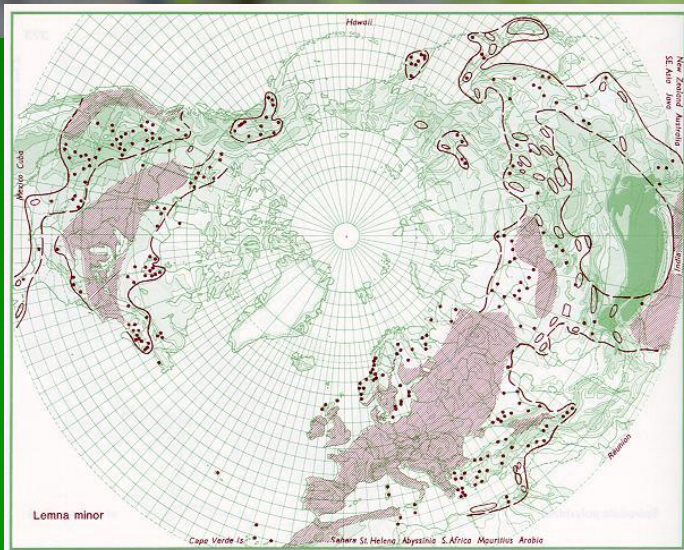
Zimu přežívají ve formě zimních pupenů = turionů, v bahně dna

Nejběžnější jsou u nás
okřehek menší (*Lemna minor*)

po 1 kořínku na článek

žilky proti světlu skoro
neznatelné

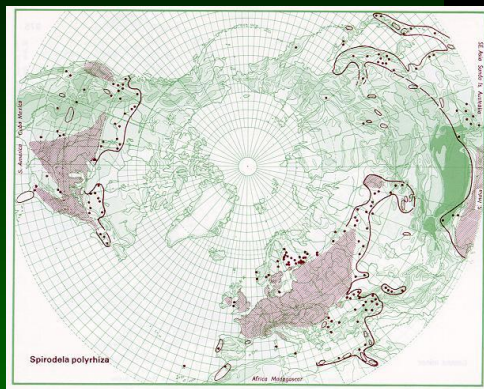
pokrývající často zcela hladiny rybníků světle zeleným povlakem

Lemna minor
Foto: Per M. Hagen

závitka mnohokořenná (*Spirodela polyrrhiza*) – trochu větší články, zesponu načervenalé

stojaté vody s vyšším obsahem dusíku

zachovalé cévní svazky

více kořínků / 1 článek

©2002, Gary Fewless

Nejmenší známá kvetoucí rostlina – *Wolffia microscopica*
viditelná dobře jen s použitím lupy nebo mikroskopu.

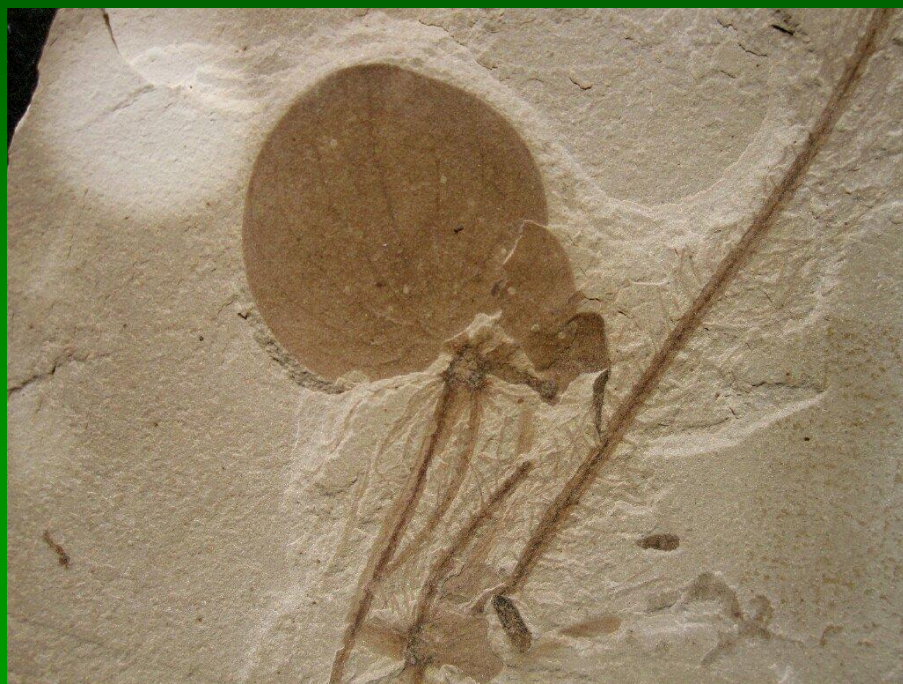
Evoluce okřehků přechodem Araceae do vody

akvaristy pěstovaná tropická babelka
řezanovitá *Pistia stratioides* (Araceae)
vykazuje redukci květenství

Celý genom *Spirodella polyrhiza*
sekvenován r. 2014. Z analýzy redukce
genů a jejich aktivity se, že
Lemnoideae vznikly **neotenizací**

Limnobiophyllum scutatum –
svrchnokřídový fosilní
„okřehek“ – „přechod“ mezi
Pistia a *Lemna* – doložený z
Eurasie i Severní Ameriky

***Alismataceae* – žabníkovité**
Vodní a bahenní byliny,

rozšířené v tropech až mírných pásmech, chybí v pouštních oblastech

15/88

u nás domácí 2/3 – žabník (*Alisma*) a šípatka (*Sagittaria*)

Listy - s řapíkem, obvykle v růžici,

Žilnatina - silné střední žebro

- několik souběžných nebo dlanitých silnějších žilek
- mnoho transverzálních tenkých žilek

Pletiva - bez rafidů šřavelanu vápenatého, se schizogenními (=slizotvornými) dutinkami vyplněnými latexem

Listová heterofylie

= tvarová odlišnost listů mladých nebo ponořených od listů vzplývajících na hladině nebo rostoucích nad hladinou

Nejmladší listy
Alisma plantago-aquatica
jsou páskovité

Ponořené listy
Sagittaria sagittifolia
jsou páskovité

*Sagittaria
sagittifolia*

Květy – nápadnější

- v přeslenitých latách,
- entomogamní nebo hydrogamní
- větve květenství často podepřeny listeny

Květy

- oboupohlavné (*Alisma*)
- jednopohlavné (*Sagittaria*)

Sagittaria

Květní obaly

rozlišené

K 3

C 3

bílá

nebo růžová

Alisma subcordatum

Tyčinky - 3+3 – *Alisma* / mnoho – *Sagittaria*

Gyneceum - apokarpní,

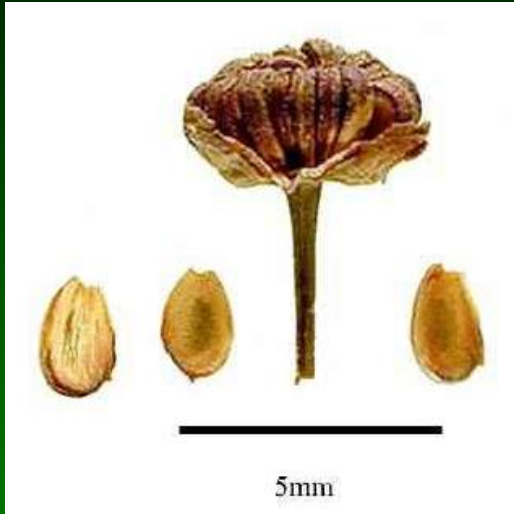
- mnoho(-6 plodolistů),

- svrchní

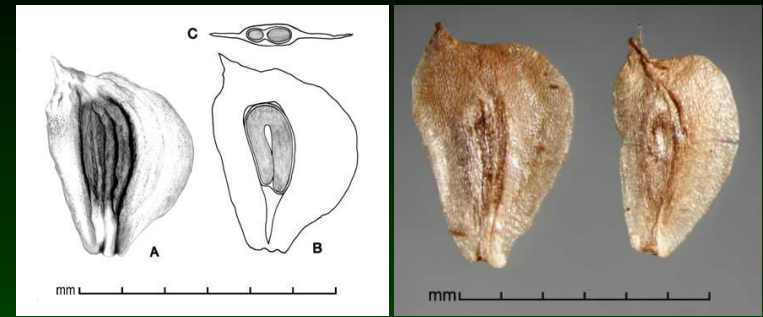
- 1 vajíčko / 1 plodolist

Plody - zpravidla nažky

Alisma

Sagittaria

Semena - bez endospermu, se silně zakřiveným embryem

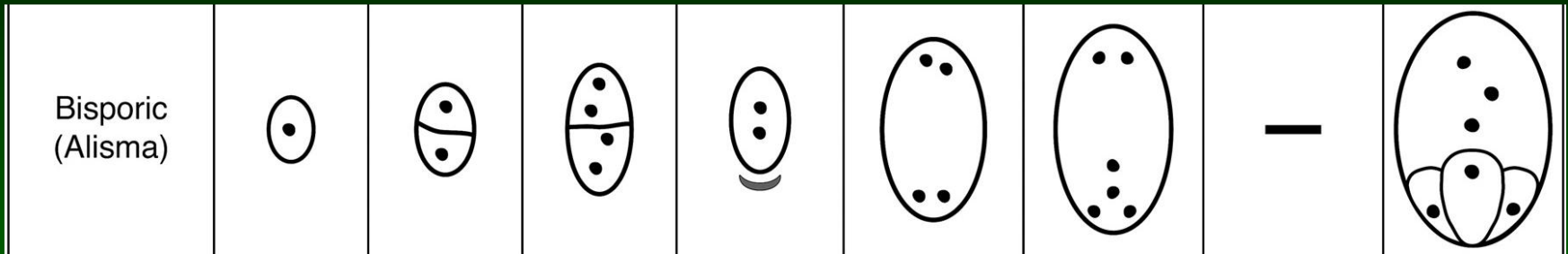

Alisma

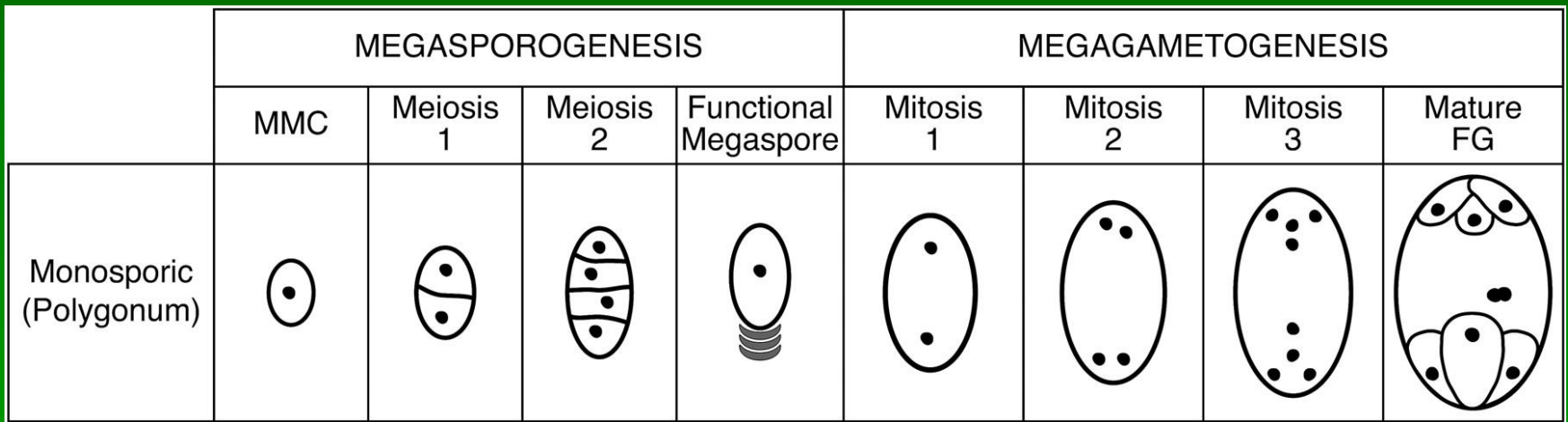

Sagittaria

Zárodečný vak bisporic (4-6 jaderný)

Alismataceae

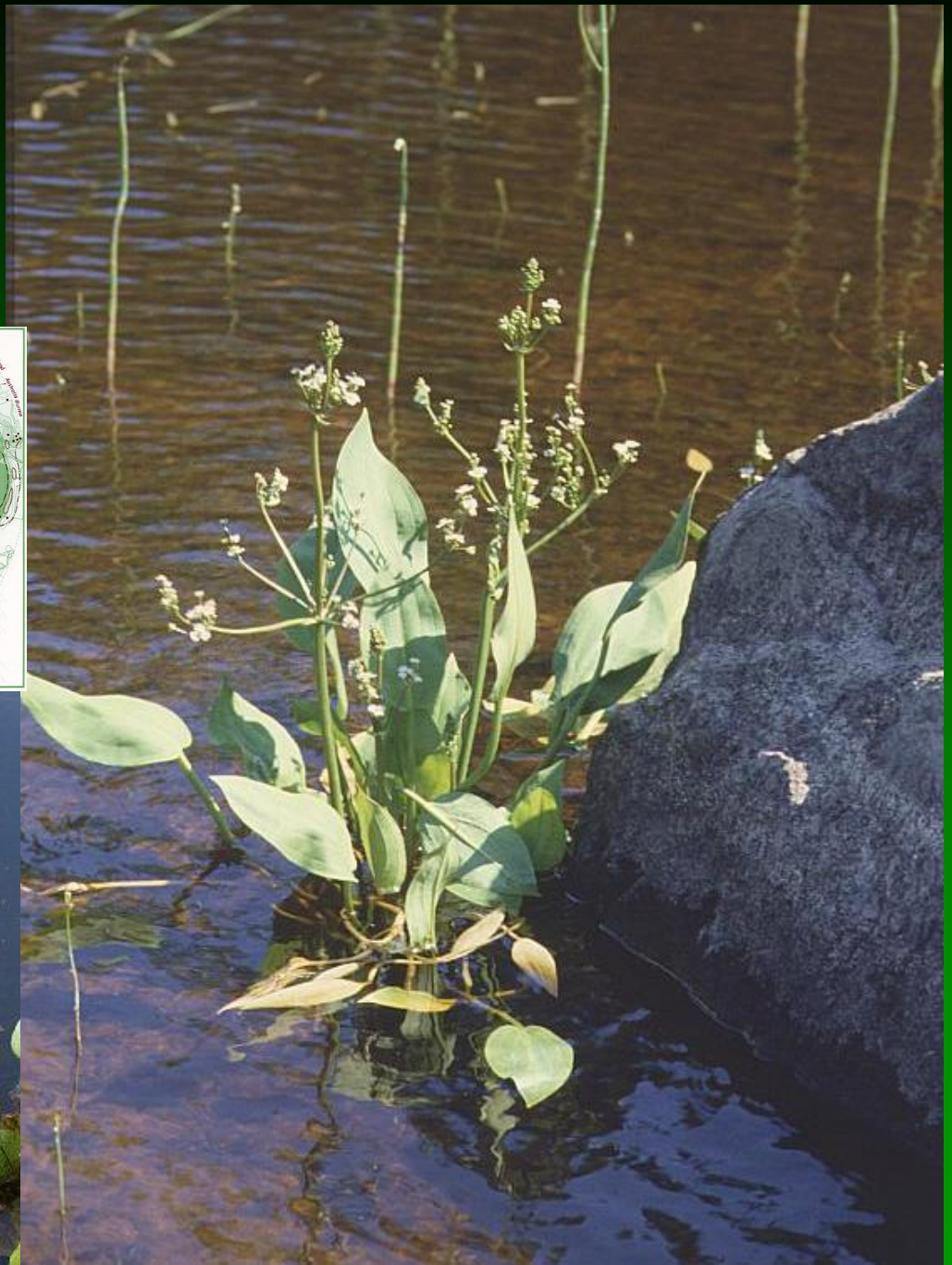
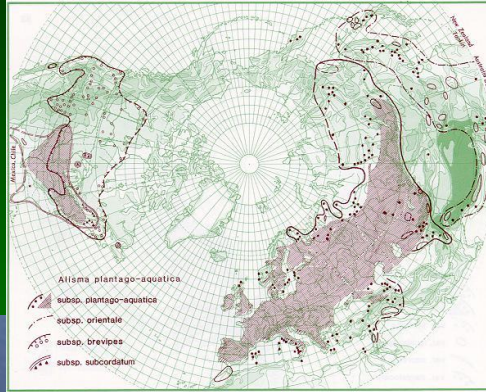

monosporický 8-jaderný má 75 % krytosemenných

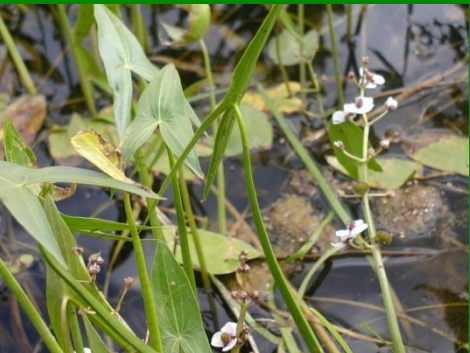
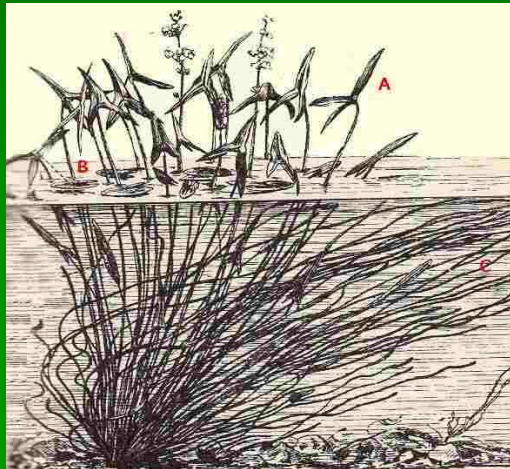
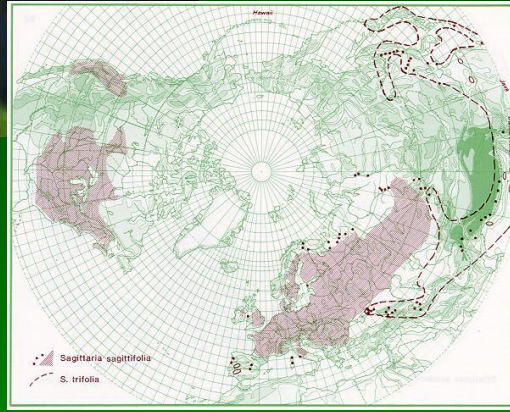
žabník jitrocelový

(*Alisma plantago-aquatica*)

často na březích stojatých vod

šípatka střelolistá (*Sagittaria sagittifolia*)
dvoudomá (až jednodomá) s šípovitými čepelemi
listů na hladině stojatých vod

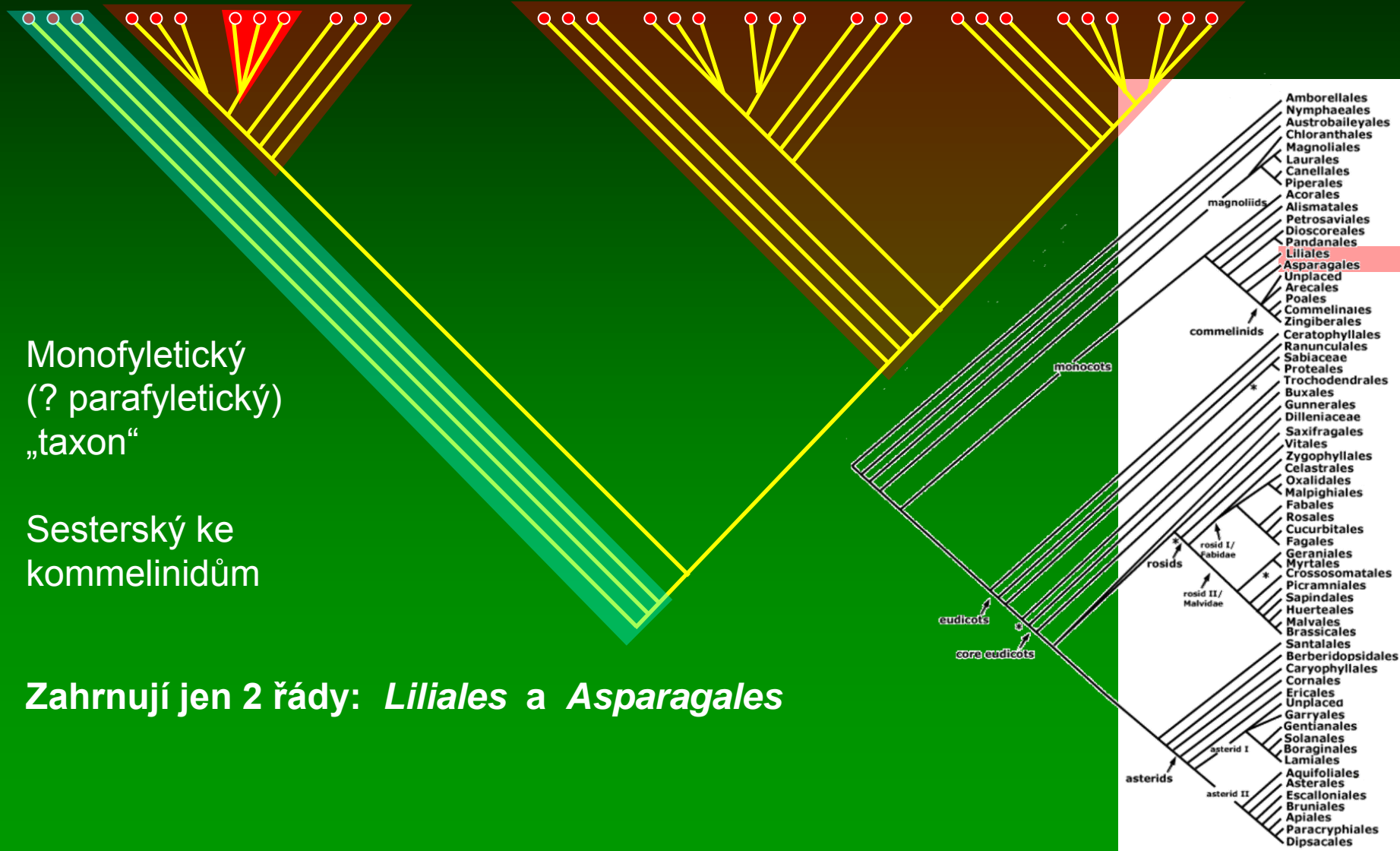

Liliidy

Bazální
krytosemenné

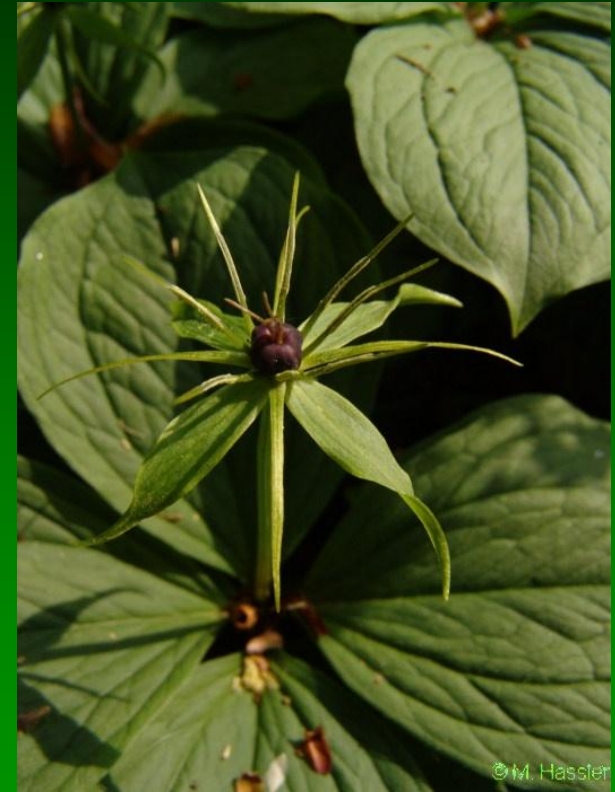
Jednoděložné

Dvouděložné

3. řád *Liliales*

Řád *Liliales*

Zahrnuje 11 čeledí, z nich důležitá je zejména:

- *Liliaceae*

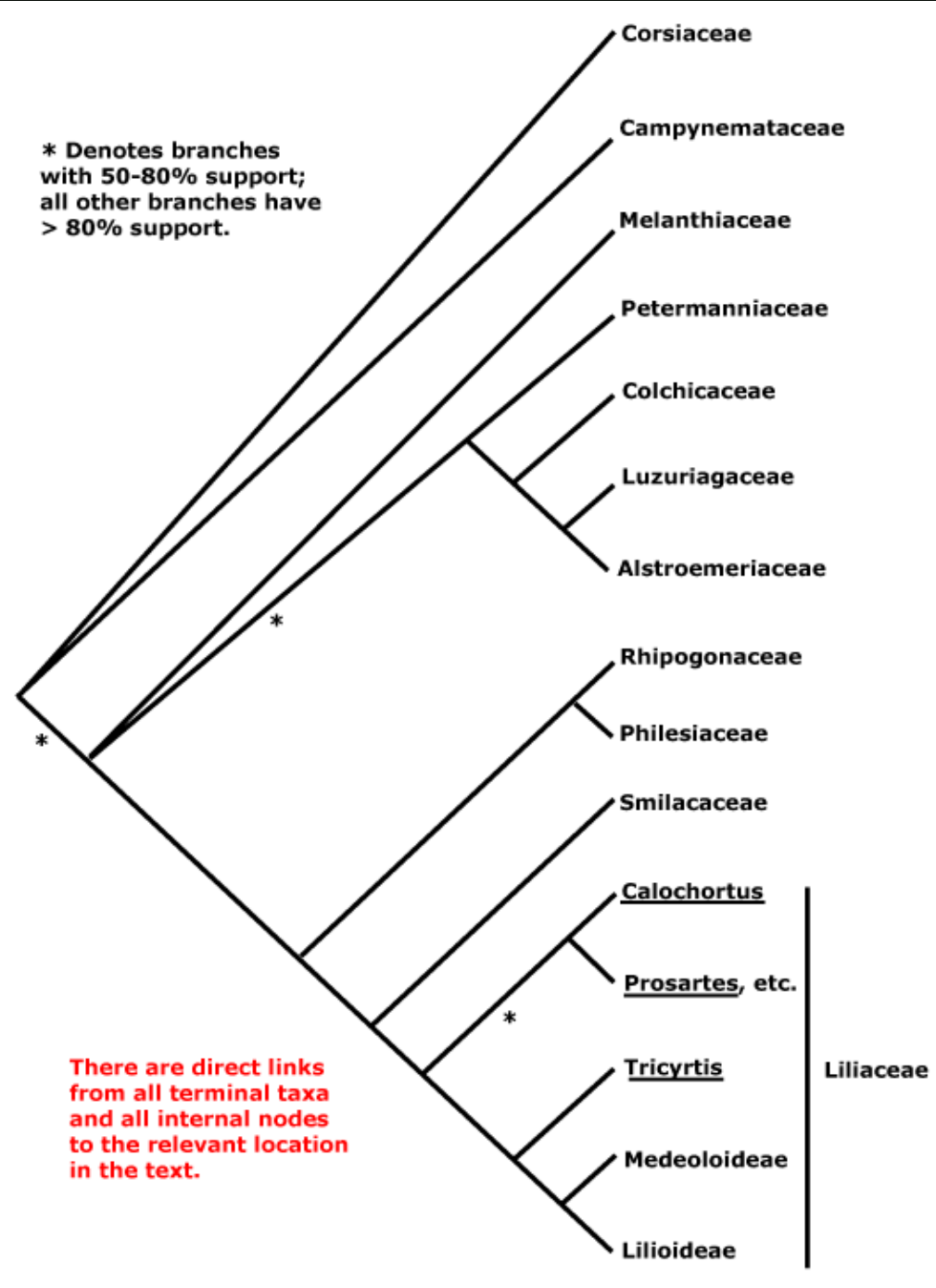
Osemení – bez fytomelaninu,

Okvěti – často skvrnité

Významnější jsou pak ještě:

- *Colchicaceae*
- *Meanthiaceae*,

pojímané někdy i jako podčeledi liliovitých

Liliaceae – liliovité

Vytrvalé byliny, často s podzemními cibulemi;

Pletiva - někdy s alkaloidy.

20/710 - od tropů až do polárních oblastí, častěji na severní polokouli, zejména v jihozápadní a střední Asii.

Někteří zástupci mají velký genom - zejména druhy rodu *Fritillaria*

- Listy** - obvykle v růžici nebo střídavé,
 - se souběžnou žilnatinou
 - bez řapíku

Podzemní zásobní orgány - cibule

Kontraktilní kořeny „zatáhnou“ cibuli pod zem

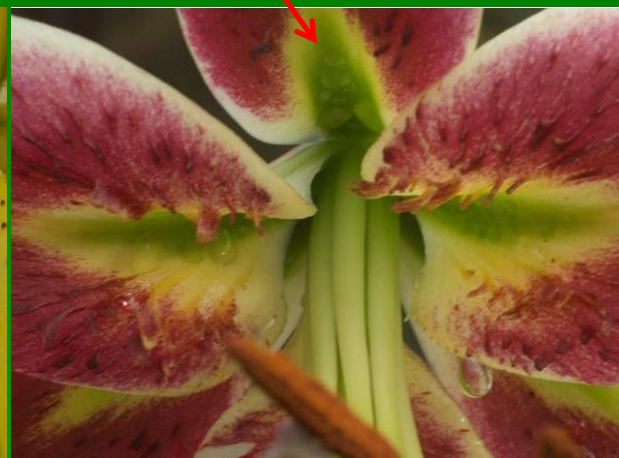
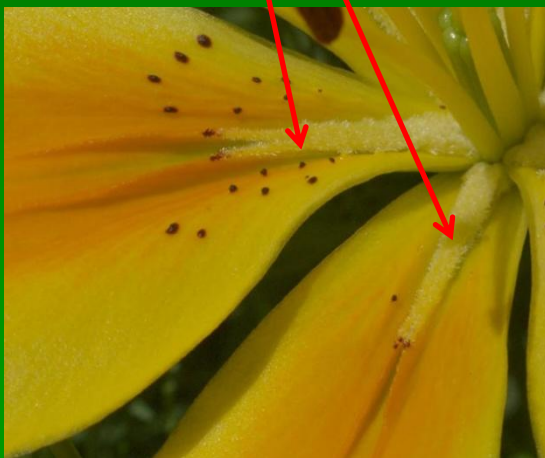
Květy - aktinomorfní

- oboupohlavné,
- větší jednotlivé nebo drobnější v hroznovitých květenstvích,

Okvětí - nejčastěji 3+3,

- někdy skvrnité

Nektaria - na bázi okvětních lístků nebo tyčinek

Tyčinky - obvykle 3+3

Lilium bulbiferum

Prašníky - vrtivé

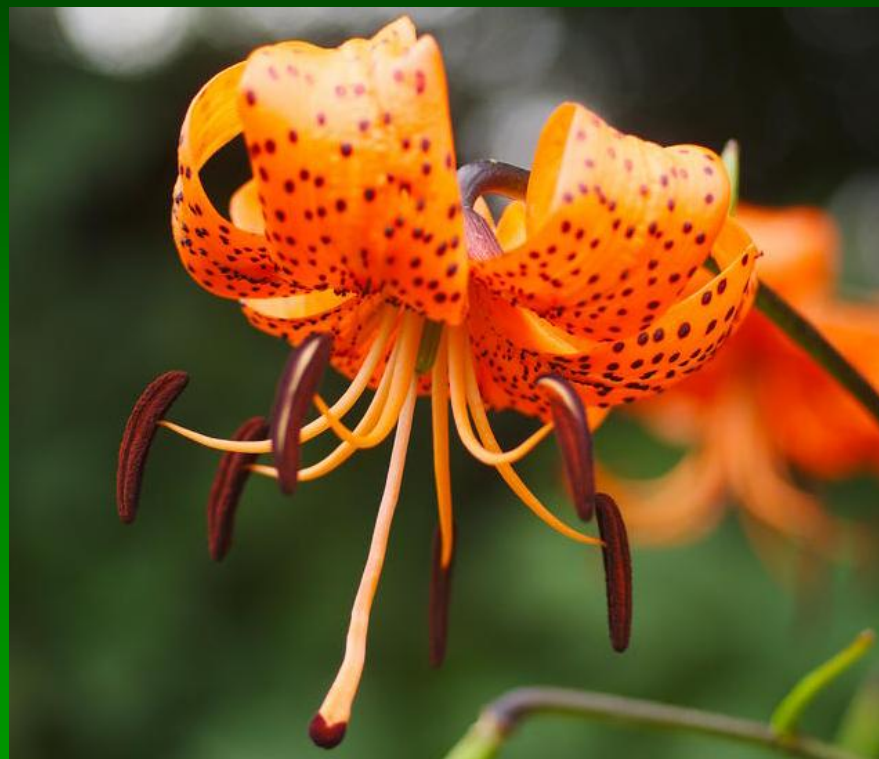

Prašníky - vrtivé

Prašníky před otevřením

Prašníky po otevření

Pestík srostlý ze 3 plodolistů,
 - semeník svrchní
 - jediná čnělka
 - semena plochá,
 uspořádaná ve sloupcích.

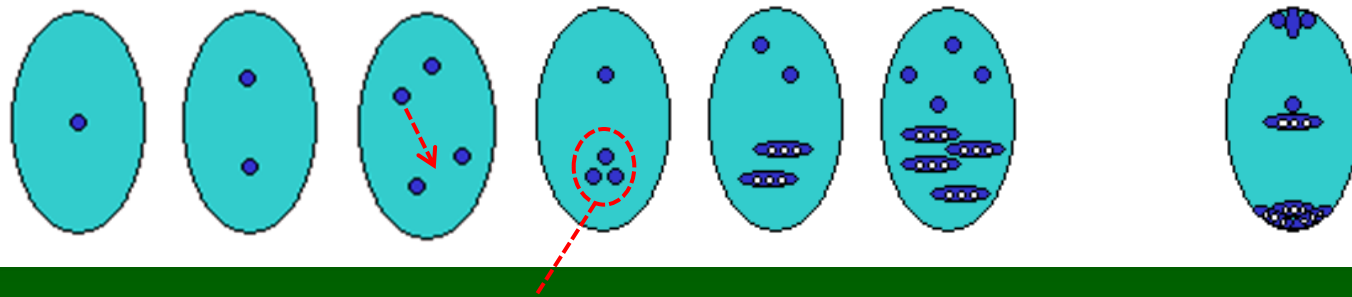
Carpels

Plod pouzdrosečná
tobolka

Zárodečný vak tetrasporický (8 jaderný = 4 haploidní + 4 triploidní jádra)

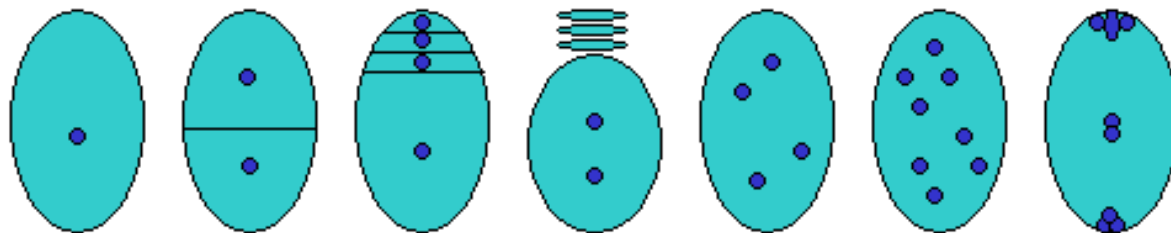
Lilium

tři chalázální
spóry fúzíjí

Liliaceae

Polygonum

75 % krytosemenných

V zahradách se pro okrasu pěstují
např. druhy rodů lilie (*Lilium*),

Lilium tigrinum

Lilium bulbiferum

The Kyoto Shimbun Co.,Ltd.

Fritillaria imperialis L.
©Bernd Liebermann

Fritillaria meleagris L.
©Thomas Schoepke
www.plant-pictures.com

řepčík (*Fritillaria*),

tulipán (*Tulipa*).

alkaloidy, fytoalexiny, glykoproteiny

Původních je u nás jen několik druhů – např. v podrostu listnatých lesů lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*)

nebo
horská
lilie cibulkatá
(*Lilium
bulbiferum*).

Na jaře na loukách rozkvétají nenápadné křivatce (*Gagea*).

Gagea lutea

Colchicaceae – ocúnovitě

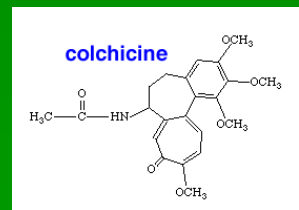
15/245 – centrum diverzity Kapsko, u nás jen ocún jesenní (*Colchicum autumnale*) – kvete na podzim, listy a poupě tvoří na jaře.

P (3+3) srostlé v 10-30 cm dlouhou trubku (!);

A 3+3, G(3) čnělky volné.

Plod pouzdrosečná tobolka.

Alkaloidy - mitotický jed kolchicin.

Melanthiaceae

16/170 byliny mírného pásma severní polokoule

u nás 2/3 – kýchavice (*Veratrum nigrum*, *V. album*)

Veratrum album

P 3+3
A 3+3
G (3)
tobolky

alkaloidy

vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*)

Listy krátce řapíkaté

- v 4-5četném přeslenu

- síťnatá žilnatina (!)

Květ – jediný, 4četný (!),

prašníky s dlouze protaženým konektivem

čnělky volné

Paris quadrifolia

K4, C4, A 4+4,
G (4), bobule

alkaloidy

ojíněná fialová
bobule vraního oka
připomínající
borůvku, je rovněž
jedovatá

4. řád *Asparagales*

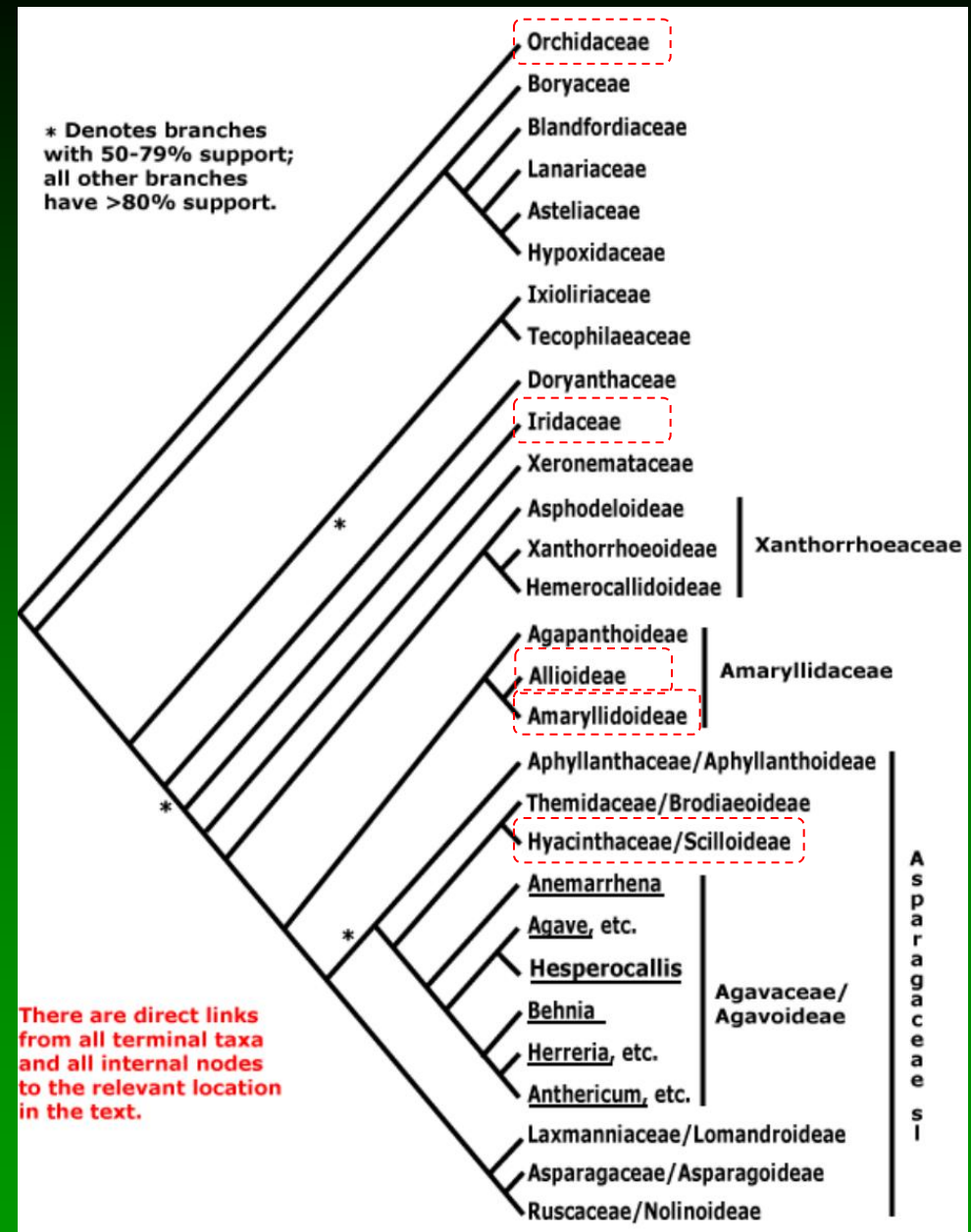
řád *Asparagales*

20 čeledí – dříve řazených do široce pojímané čel. *Liliaceae*

důležité jsou 4 čeledi:

- *Orchidaceae*
- *Iridaceae*
- *Amaryllidaceae*
- *Hyacinthaceae*

rostliny rozmanitého habitu, vzácně sekundárně tloustnoucí dřeviny, sukulenty nebo liány
černě zbarvené osemení - tmavý pigment **fytomelanin** (u ostatních jednoděložných se nevyskytuje).

Orchidaceae – vstavačovitě

Terestrické nebo epifytické byliny, často s endotrofní mykorrhizou, někdy saprofytní.

Po hvězdnicovitých druhá největší čeleď, 750/20000 kosmopolitně, s převahou druhů v tropech; u nás 25/55, vesměs ohrožených druhů

Listy střídavé, se
souběžnou
žilnatinou

Orchidaceae

Kořeny

- u terestrických často s hlízkami
- u epifytních často vzdušné

vzdušné kořeny
mají na povrchu
vícevrstevnou
pokožku
= **velamen**
(asimiluje a
přijímá vodu)

Květy jednotlivé, nebo
v hroznovitých květenstvích,

Dactylorhiza majalis

Cypripedium calceolus

Květy zpravidla
oboupohlavné,
homochlamydní,
zygomorfní, 3četné,

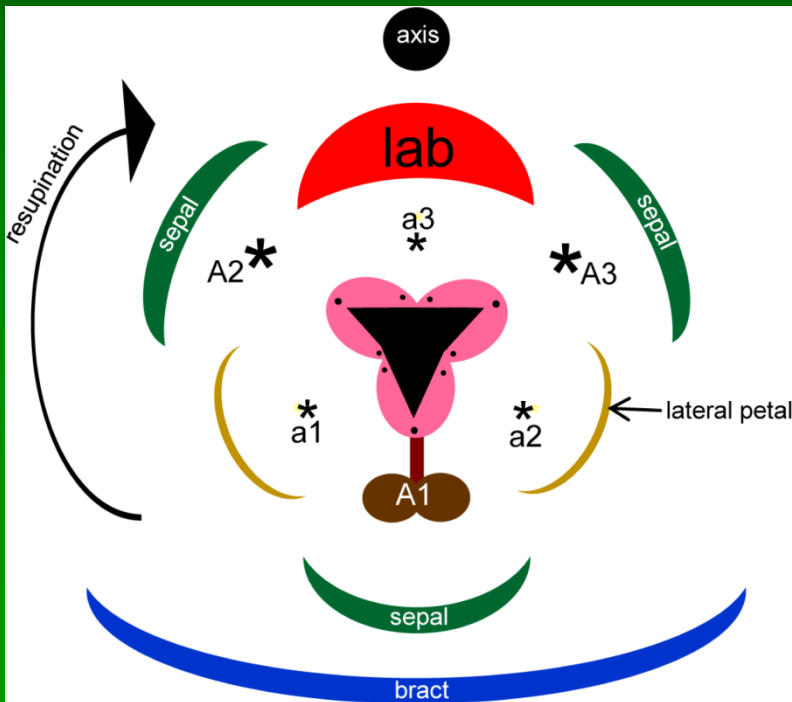
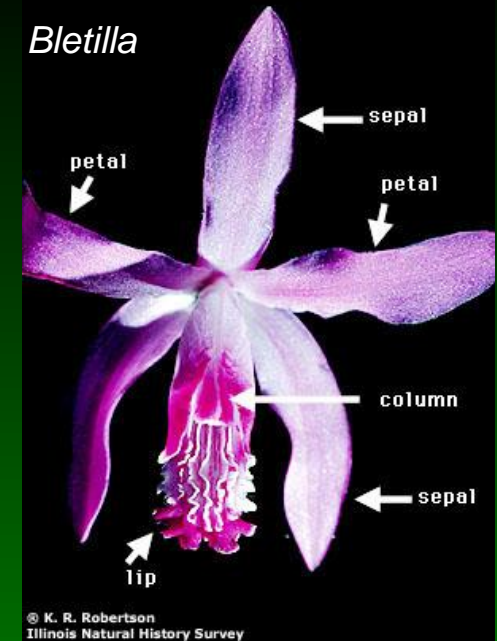
tvarem někdy
květy napodobují
různé druhy
hmyzu –
adaptace na
entomogamii.

Ophrys ciliata

Květní obaly - 3+3,

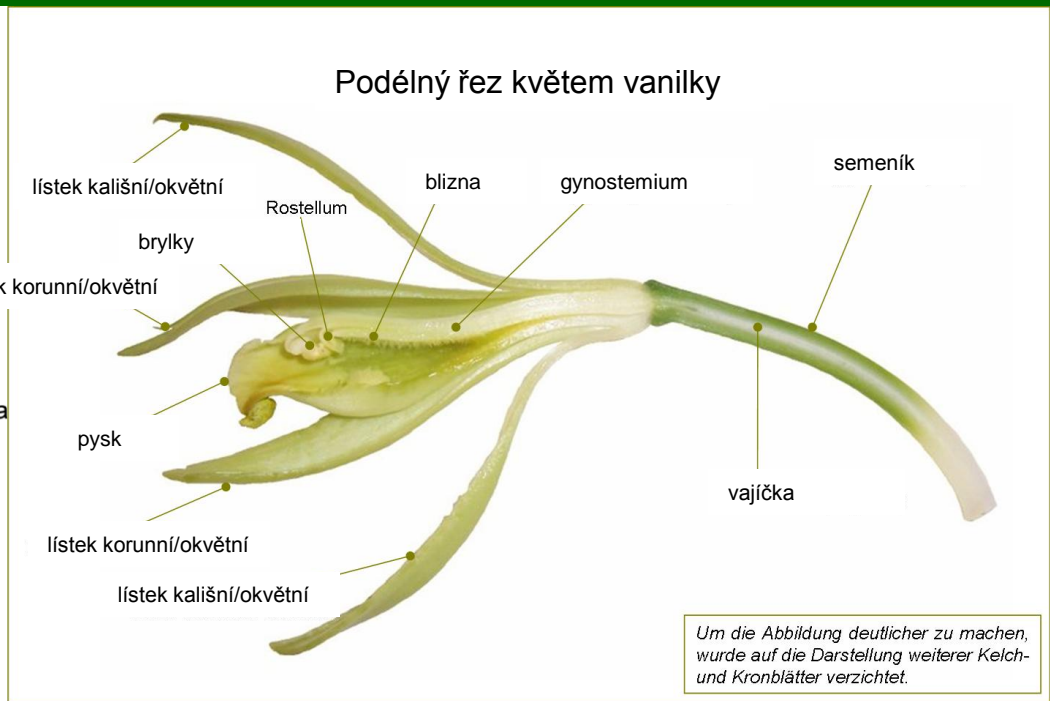
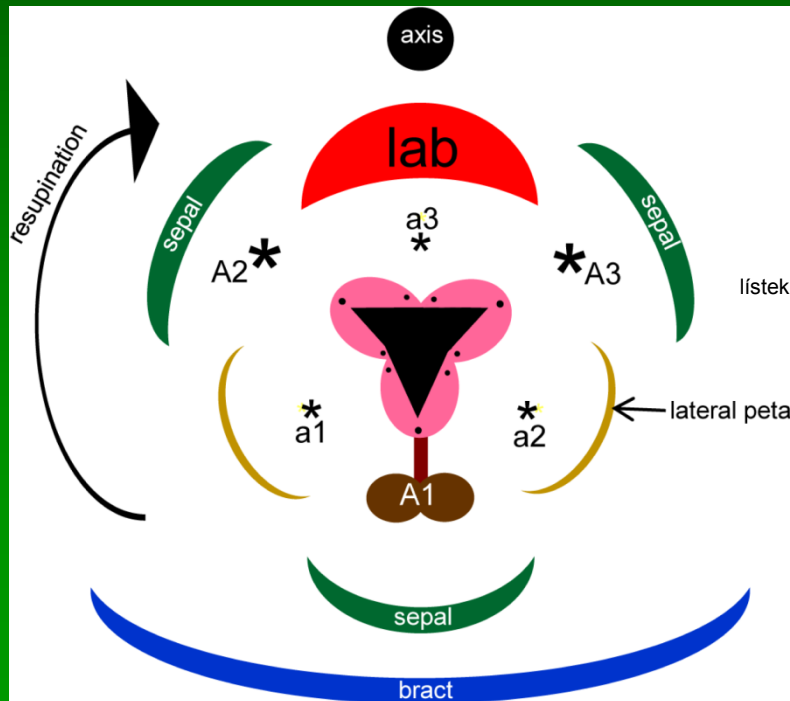
- často s bazálními nektarii,
- vnější kruh někdy kalichovitě zbarvený,
- vnitřní korunovitě zbarvený,
- jeden lístek vnitřního kruhu bývá přeměněn v **ostruhatý pysk**; pysk vzniká přeměnou horního lístku, protože je však spodní semeník zkroucen o 180° zaujímá dolní polohu

A 1 – srostlá s čnělkou ve sloupek
(gynostemium)

zobánkatá přední část blizny (rostellum) –
uzavírá cestu k nektaru

Pylová zrna spojená voskem v kyjovité
útvary – **brylky** (pollinia) s lepivým štítkem
(viscidium)

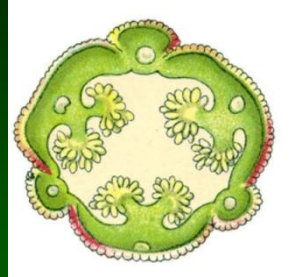

Gyneceum cénokarpní ze 3
plodolistů,
Semeník spodní,
jednoupouzdří s množstvím
vajíček

Plod - tobolka s množstvím
(až až stovkami tisíc)
drobounkých semen šířených
větrem
- puká 3 nebo 6 chlopněmi

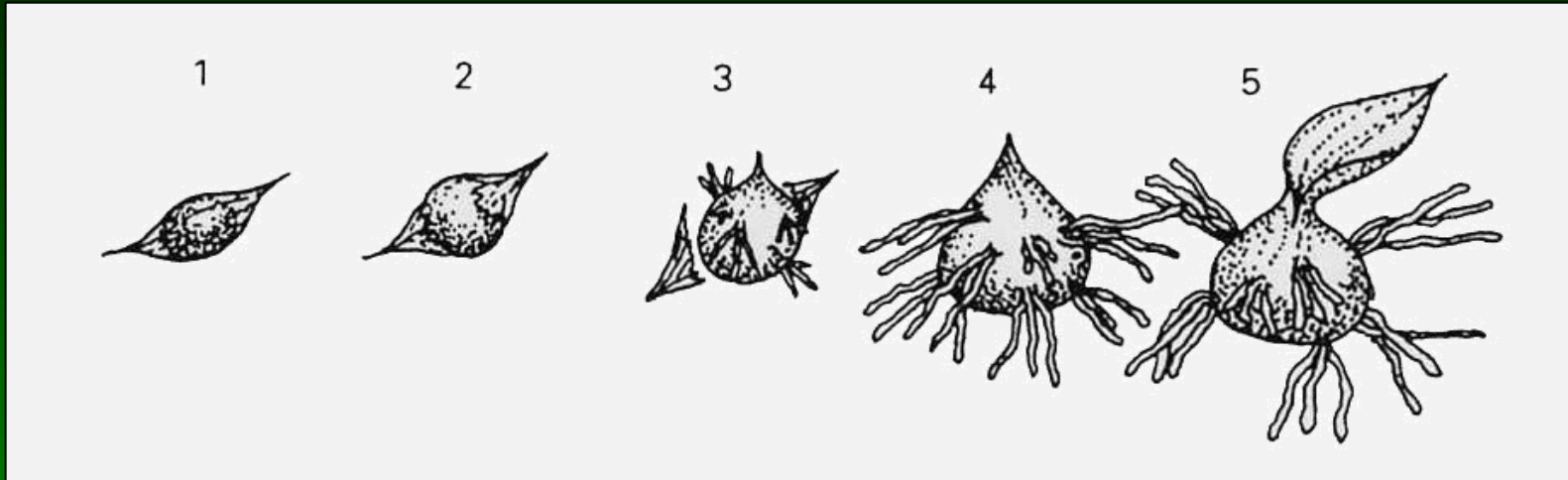
Semena **drobná**, sestávají jen z mála buněk a **chybí jim endosperm**

embryo
nedokonale
vyvinuté

semena
Cyripedium

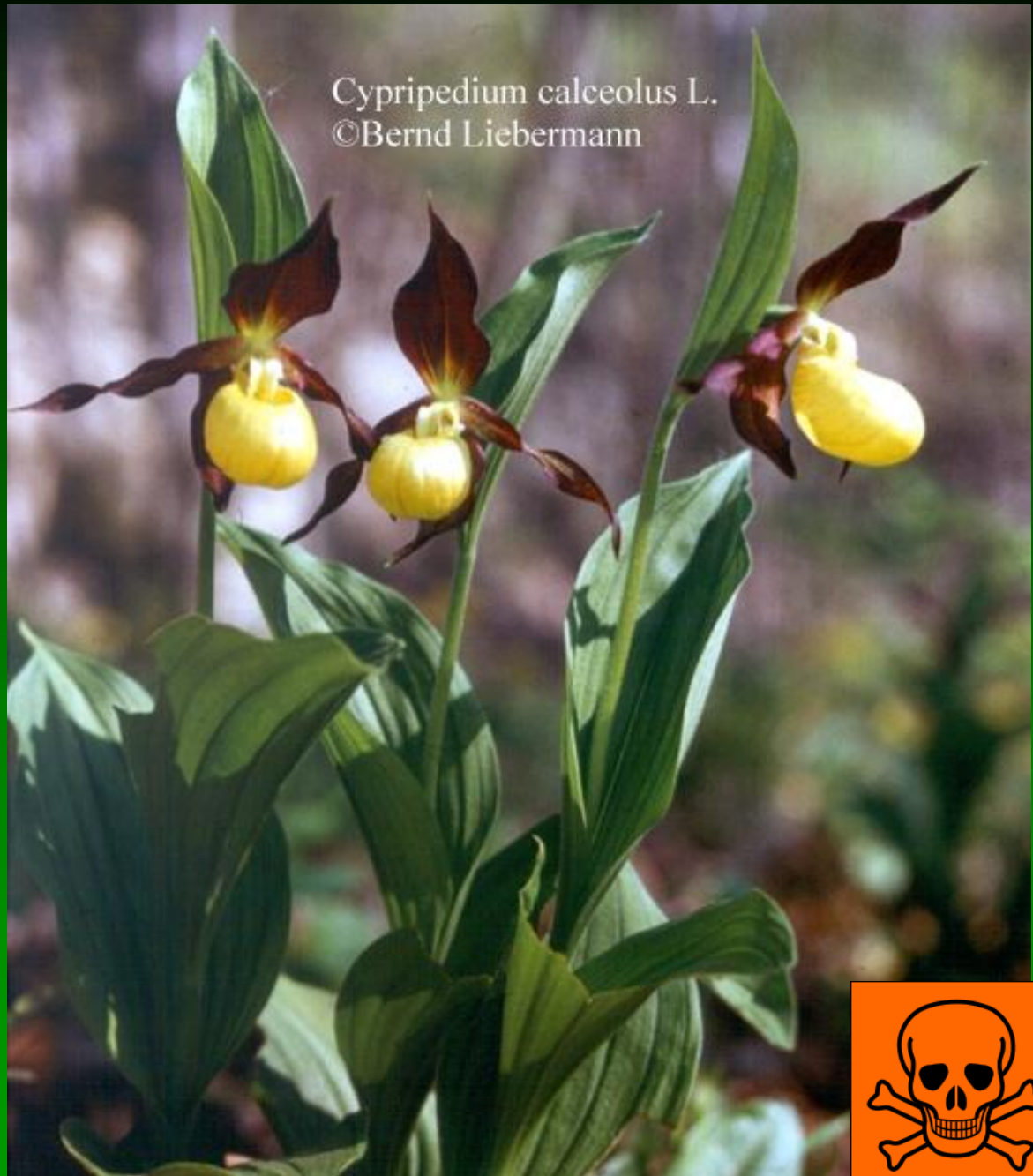
Z drobnoukých semen „vyklíčí“ nejprve mykoheterotrofní - protokormy

střevíčník
pantoflíček
(*Cypripedium calceolus*),
Cypripedioideae
mají volný pyl

Paphiopedilum

různé druhy rodů kruštík (*Epipactis*),

Epipactis atrorubens

kruštík široolistý (*Epipactis helleborine*) rostoucí v lesích.

pětiprstka (*Gymnadenia*),

prstnatec (*Dactylorhiza*),

Dactylorhiza sambucina

vstavač (*Orchis*).

O. purpurea

O. militaris

O. morio

K relativně hojnějším patří
prstnatec májový
(*Dactylorhiza majalis*),
rostoucí na vlhkých
lukách,

Lesní druh hlístník
hnízd'ák (*Neottia nidus-
avis*)
nemá fotosyntézu a je
výživou zcela saprofytický
závislý na mykorrhize
nemá průduchy

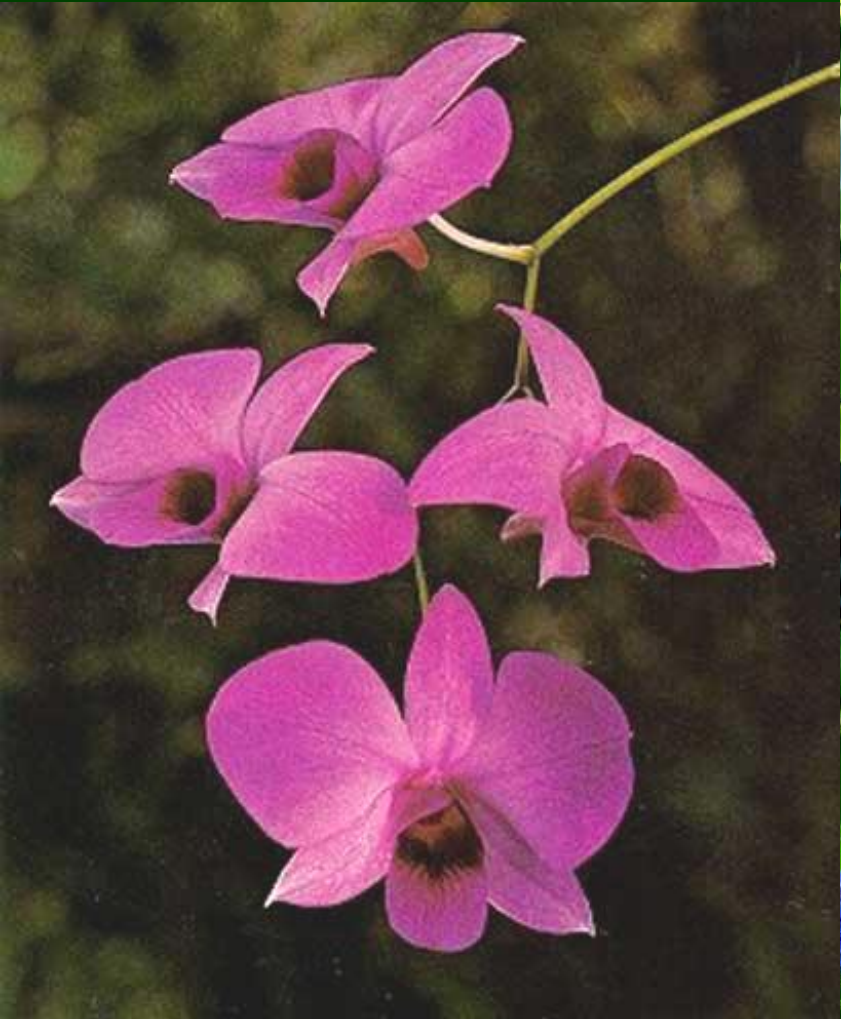
K užitkovým druhům náleží vanilovník plocholistý (*Vanilla planifolia*), liána původem z Venezuely a Karibské oblasti, jehož sušené plody se používají zejména v cukrářství.

V květinářstvích se jako okrasné prodávají často druhy rodů *Cattleya*,

Dendrobium,

Cymbidium,

Orchidaceae

Phalaenopsis

Dracula

Dracula

Caleana major

Pterostylis barbata

Habenaria radiata

Orchis italica

Iridaceae – kosatcovité

65/2050 zejména v subtropích (obou polokoulí); nejvíc druhů v již. Africe, trop. Americe a ve Středomoří; u nás domácích 3/11.

SVÄRDSLILJA, *IRIS PSEUDACORUS* L.

Byliny s oddenky, hlízkami nabo cibulemi

Iris

Crocus

Gladiolus

Freesia

Listy

- čárkovité až mečovité,
- na bázi pochvaté,
- střídavé,
- často **dvouřadě uspořádané**

Květy

- zpravidla velké, aktinomorfní,
- oboupohlavné
- homochlamydeické

Iris

Gladiolus cardinalis

Okvětí – nejčastěji 3+3, na bázi srostlé

Iris cristata

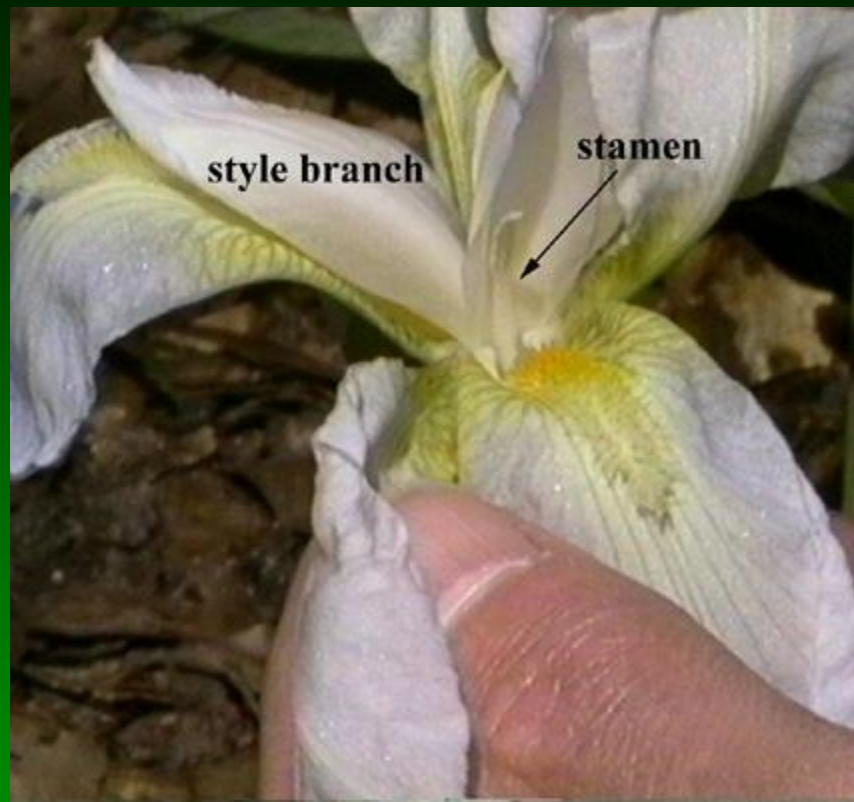

Crocus sp.

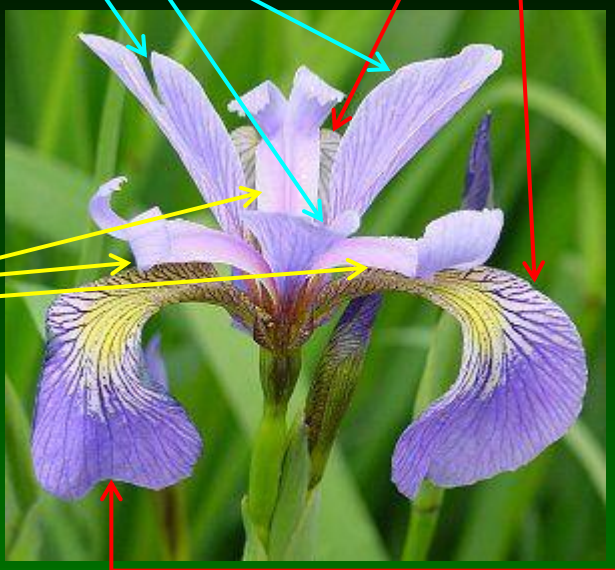
Vnější cípy okvětí
kosatců často na
střední žilce často
„vousaté“ žlaznatými
chlupy

Tyčinky pouze 3 (vnitřní kruh chybí)

3 vnitřní okvětní cípy   3 vnější okvětní cípy

3 petaloidní stylodia

Gyneceum srostlé ze 3 plodolistů, se spodním semeníkem,

Iris - 3 lupenitá petaloidně zbarvená stylodia

Crocus – 3 stylodia trubkovitá

Plod
tobolka,
semena
červená
nebo hnědá
bez
fytomelaninu

Iridaceae

Na březích rybníků roste
často kosatec žlutý (*Iris
pseudacorus*),

alkaloidy

v zahrádkách pěstován
často kosatec německý
(*Iris germanica*).

alkaloidy

velmi vzácně se u nás v přírodě vyskytují zástupci rodu šafrán
(*Crocus*)

Crocus albiflorus

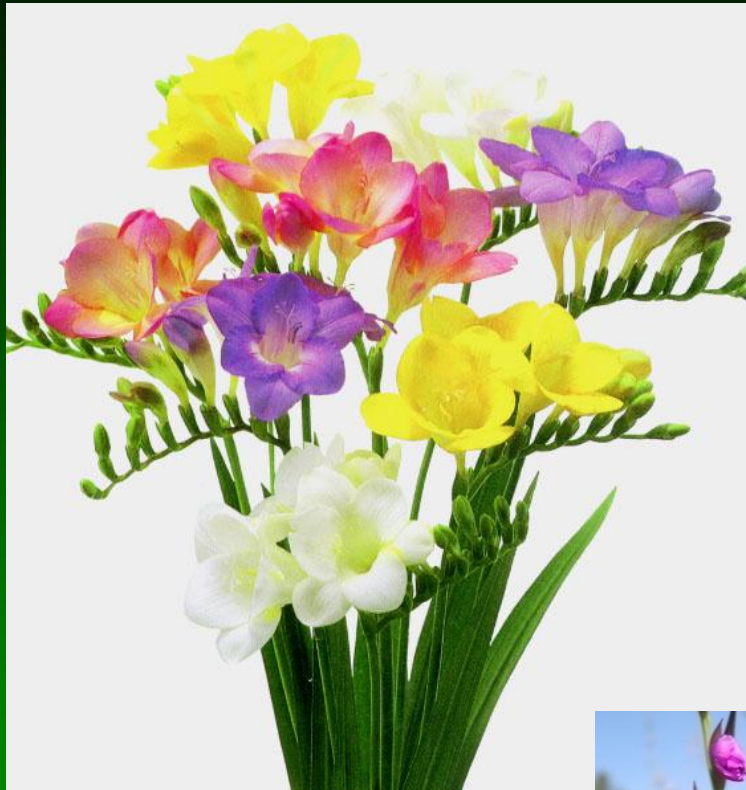
Koření, barvivo a droga šafrán jsou sušené oranžové blizny šafránu setého (*Crocus sativus*) pěstovaného hlavně ve Španělsku (1 g koření = blizny ze zhruba 100 květů).

Crocus sativus L.

Image processed by Thomas Schoepke
www.plant-pictures.de

V květinářstvích – řezané zástupci rodu frézie (*Freesia*) a mečík (*Gladiolus*)

Původní v Kapsku

Původní hlavně v Africe,

u nás původní 2 druhy
- *Gladiolus imbricatus*,
- *Gladiolus paluster*

zygomorfní květy

Amaryllidaceae – amarylkovité

(v moderním pojetí je spojena s čel. *Alliaceae* v jednu velkou čel. *Amaryllidaceae* v širokém pojetí)

Byliny s cibulemi nebo oddenky,

75/1600

subtropy, často ve stepních oblastech, J Afrika, J. Amerika, Středomoří

u nás domácí 2/3 druhy.

Často jedovaté se specifickými amaryllisovými alkaloidy

Listy v růžici nebo
zdánlivě střídavé

Květy zpravidla větší, aktinomorfnní, jednotlivé nebo ve zdánlivě okolíčnatých květenstvích, podepřené zeleným nebo blanitým, toulcovitým listenem

Okvětí 3+3 nebo (3+3), často žlutavé barvy, někdy červené nebo bílé (nebývají fialové nebo modravé jako u *Alliaceae*)

Foto: Eli Fremstad

Tyčinky 3+3

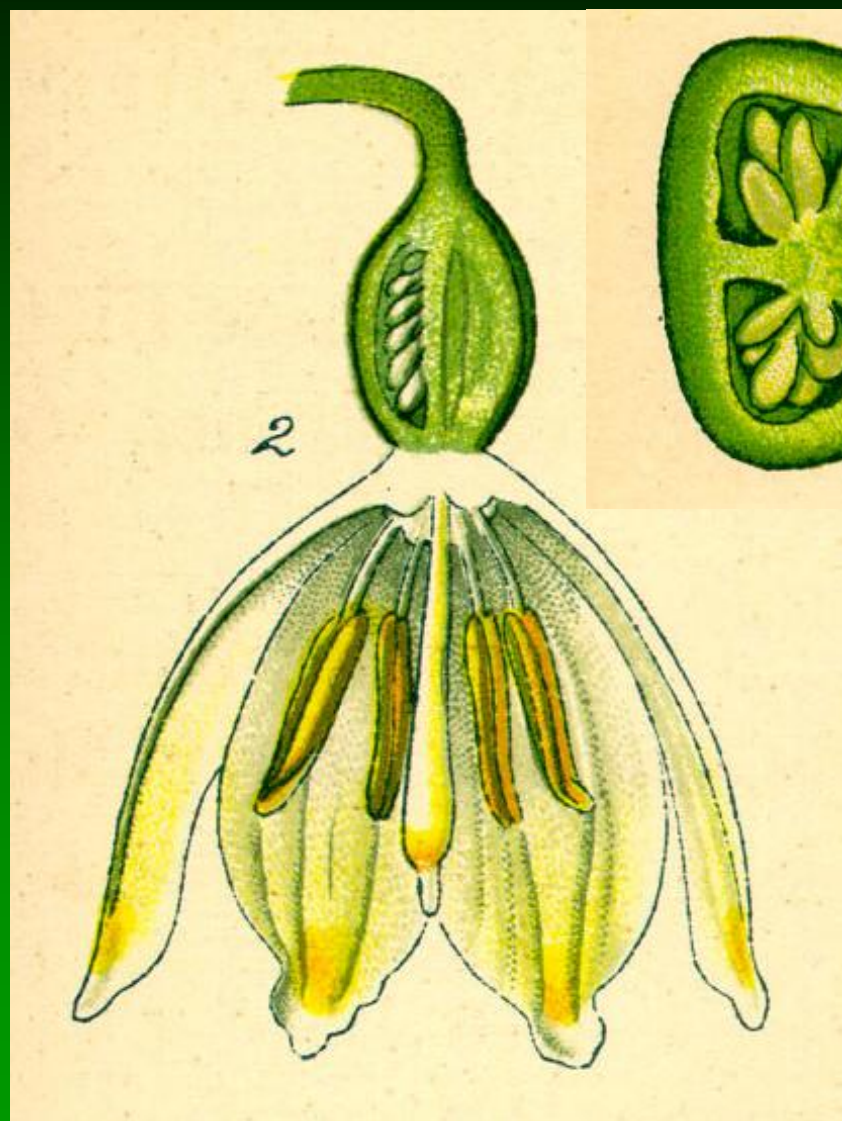

Galanthus nivalis L.
©Thomas Schoepke

Galanthus nivalis L.
©Thomas Schoepke

Pestík (3), semeník spodní

Leucojum vernalis

Galanthus nivalis

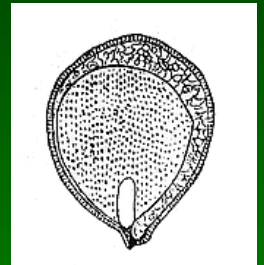

Narcissus semena

Plod - tobolka nebo bobule
Semena - černá
Embryo - přímé

Leucojum vernum

Galanthus nivalis

Hippeastrum semena

K chráněným druhům u nás patří bledule jarní (*Leucojum vernum*)

sněženka (*Galanthus nivalis*) je také chráněná

Galanthus nivalis L.
© Thomas Schoepke

alkaloidy

Na zahradách se často pěstují druhy rodu narcis (*Narcissus*), které mají pakorunku (paracorolla).

Narcissus poeticus

alkaloidy, šťavelan vápenatý

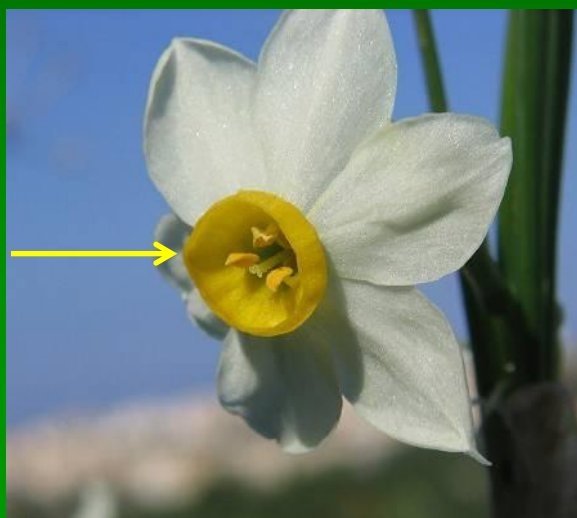

Narcissus pseudonarcissus

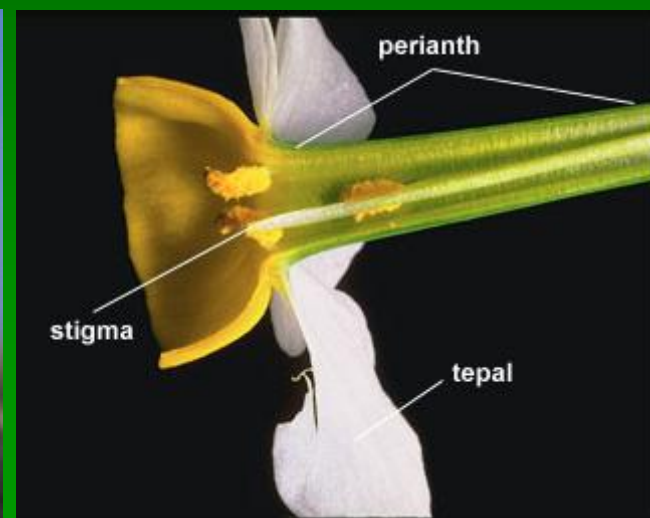
Paracorolla – trubkovitý útvar srostlých výrůstků na rozhraní, v němž se spodní trubkovitá část srostlého okvědí dělí na **volné cípy** = „pokračování okvětní trubky“

pakorunka

pakorunka

V květinářích jsou oblíbené druhy rodů *Clivia*

Clivia x cyrtanthiflora

alkaloidy

Clivia sp.

a jihoamerické *Hippeastrum*.

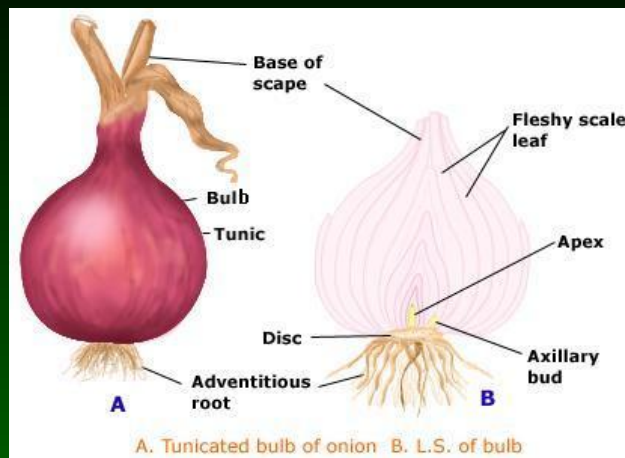
alkaloidy

podčel. *Allioideae* – česnekovité

Byliny s cibulemi;

v pletivech
s aromatickými sirnými
sloučeninami –
allylsulfidy.

13/800, hlavně na severní
polokouli

Listy často duté, v růžici nebo zdánlivě střídavé,

Kontraktilní kořeny

Květy střední velikosti, aktinomorfní,

Allium ursinum

ve zdánlivých okolících – lichookolících – stažených šroubelech -
podepřených blanitým toulcovitým listenem

květenství
na stvolu

Allium
schoenoprasum

Allium praecox

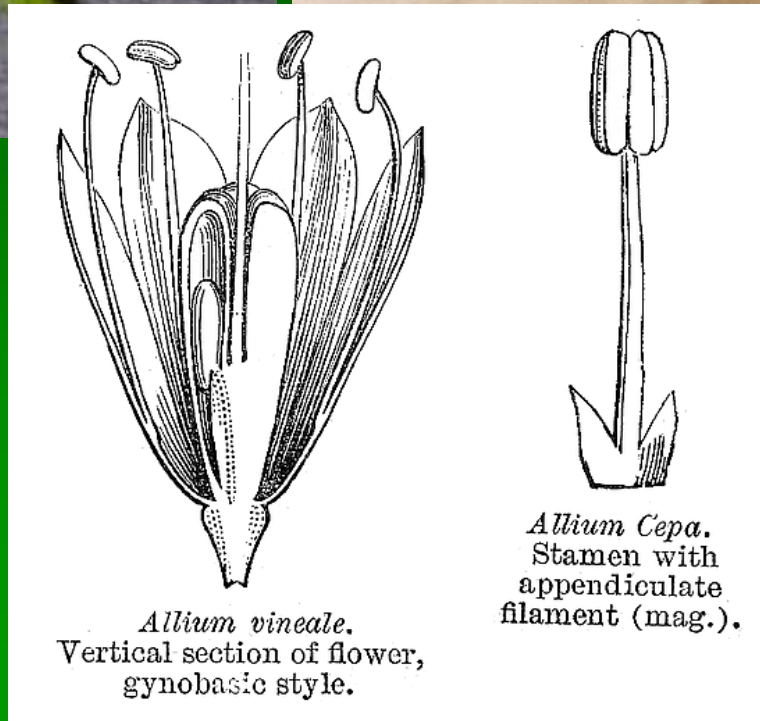
často fialové nebo modravé barvy

Allium nigrum

Allium christophii

Allium vineale.
Vertical section of flower,
gynobasic style.

Allium Cepa.
Stamen with
appendiculate
filament (mag.).

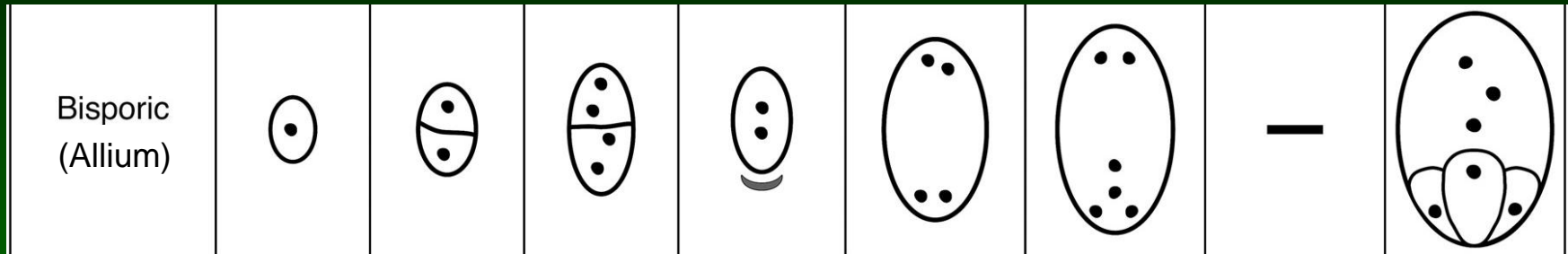

Okvětí 3+3 volné,
Tyčinky 3+3 volné
Pestík 3, synkarpní
Semeník svrchní

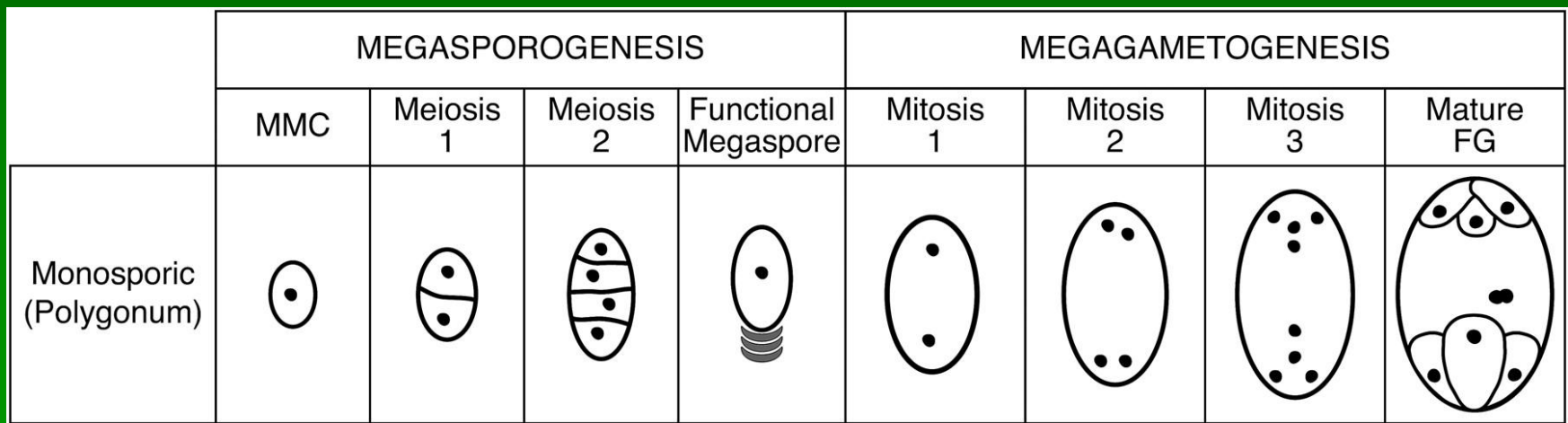
Plody tobolky s černými semeny s fytomelaninem

Zárodečný vak bisporicý (6 jaderný)

Allium

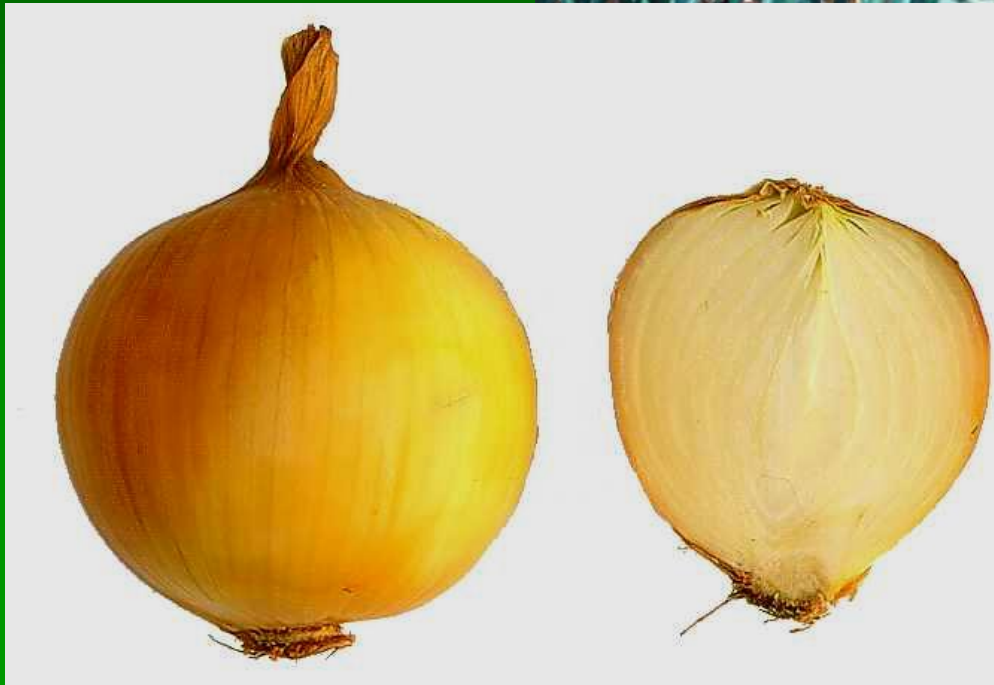
monosporický 8-jaderný má 75 % krytosemenných

V květenství
někdy pacibulky,
sloužící k
vegetativnímu
rozšiřování

K významným
užitkovým
druhům patří
zástupci
rozsáhlého
rodu česnek
(*Allium*):

cibule (*Allium cepa*)
původem
z Afghánistánu

česnek (*Allium sativum*) původem ze Stř. Asie,

pór (*Allium porrum*) původem z Malé Asie,

pažitka (*Allium schoenoprasum*),

šalotka (*Allium ascalonicum*) z
Předního Východu – podle
palestinského přístavu Askalon

Z u nás divoce rostoucích druhů česneků jsou nejběžnější: v listnatých lesích rostoucí česnek medvědí (*Allium ursinum*) s řapíkatými listy;

Foto: Jan Thomas Johansson

Allium ursinum L.
©Bernd Liebermann

na loukách pak česnek zelinný (*Allium oleraceum*).

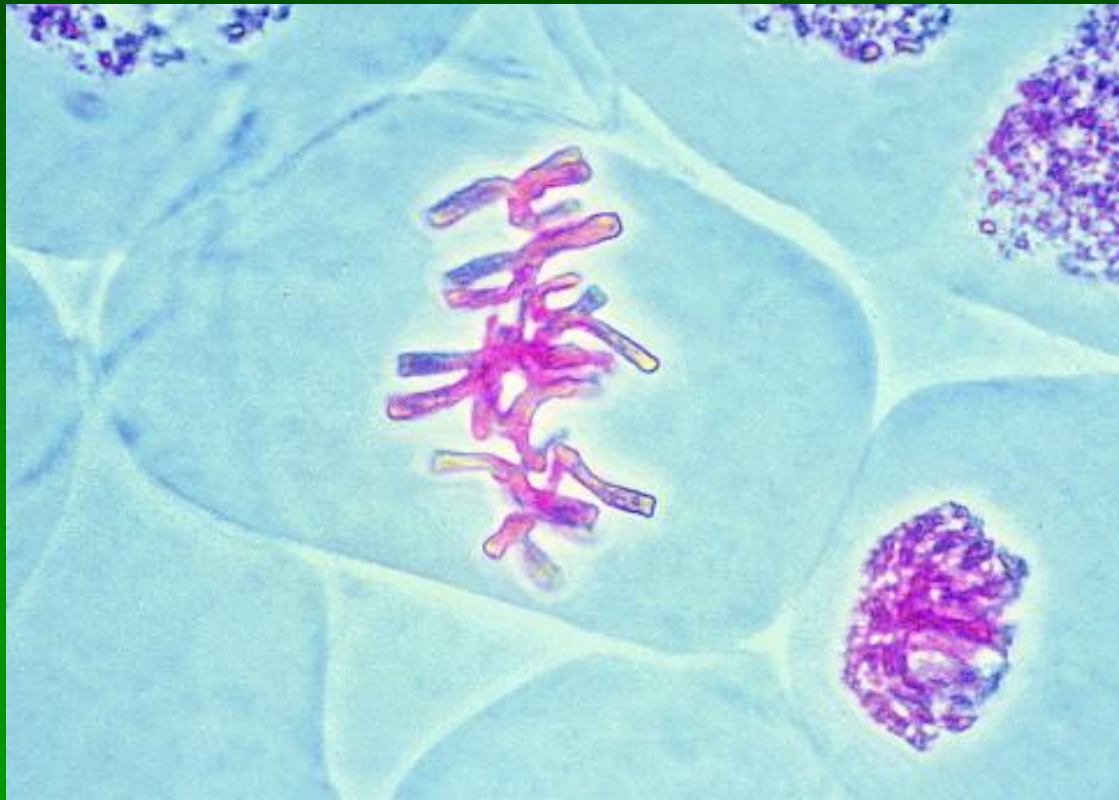

Foto: Börje Wernersson Foto: Jens Klackenborg

Rod *Allium* má velké a málo početné chromosomy

Cibule = vděčný objekt pro demonstraci mitotických fází a chromosomů

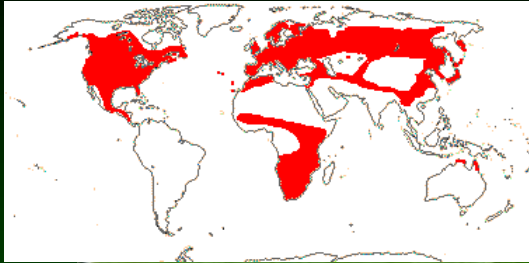

**Convallariaceae –
konvalinkovité (*Ruscaceae*)**
– širokolisté byliny s oddenky
bez hlíz

Convallaria majalis L.
©Thomas Schoepke

25/475 (u nás 3/7) v listnatých lesích se vyskytuje konvalinka vonná (*Convallaria majalis*) s červenými bobulemi,

srdeční glykosidy, saponiny

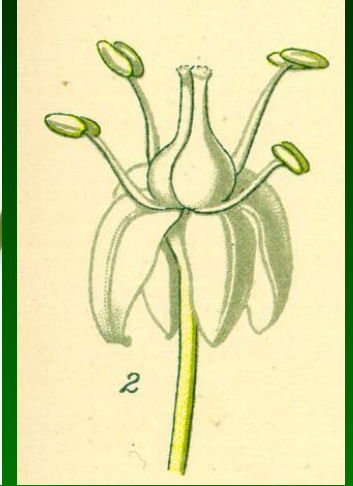
pstroček dvoulistý (*Maianthemum bifolium*) - s dimerickými drobnými květy a červeně tečkovanými až červenými bobulemi

© Štěpán Koval

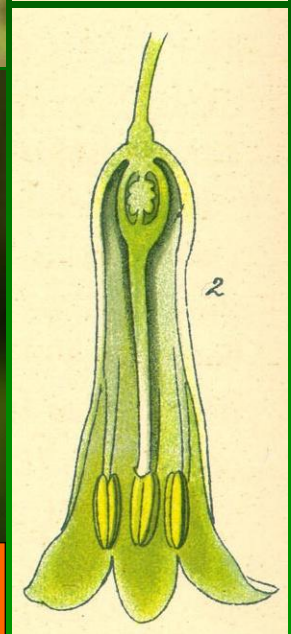
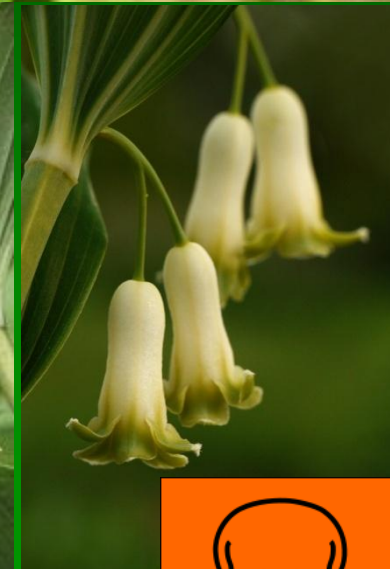

© Pavel Veselý

často v lesích

či různé druhy rodu kokořík (*Polygonatum*) rovněž s bobulemi modře ožíněnými v úžlabí listů

antrachinony

ke konvalinkovitým patří i kvůli okrasným listům často pěstovaná pokojová rostlina *Aspidistra elatior*

Hyacinthaceae – hyacintovité

70/1000 bylinné, často
s cibulemi, bez
česnekového zápachu,

listy často v růžici, nebo
zdánlivě střídavé, květy
v paždí listenů

v jednoduchých hroznech
nebo klasech na stvolech

P 3+3 nebo (3+3), A 3+3, G (3) se svrchním semeníkem;
plody tobolky s černými semeny.

V přírodě ladoňka dvoulistá *Scilla bifolia*,

srdeční glykosidy

V teplejších oblastech snědek Kochův *Ornithogalum kochii*,

srdeční glykosidy

modřenec hroznatý (*Muscari racemosum*)

a modřenec
chocholatý (*Muscari
comosum*)

v květináčích se pěstuje
Hyacinthus orientalis, původem
z jihozápadní Asie

Hyacinthus "Crystal Palace"

alkaloidy

